Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözler

Formulaic Expressions in Bashkir Turkish

Habibe YAZICI ERSOY[*]

ÖZET

Bu çalışmada Başkurt Türkçesinde kullanılan kalıp sözler ele alınmış, söz konusu kalıp sözler söz edimleri/sözeylem (spääch acts) bağlamında incelenmiştir. Anlamını kullanıldığı bağlam içerisinde kazanan dilin, betimleme, anlatım, çağrı, yazınsal ve toplumsal işlevlerinin yanısıra dilin davranışlara yansıması açısından da işlevleri bulunur. Davranış açısından dilin işlevi, konuşurun dinleyen üzerinde bir etki bırakması ve onun bir eylemde bulunmasını sağlamasıdır. Bu konu toplumdilbilim, edimbilim ve söz edimi/sözeylem kuramının çalışma alanına girmektedir. Bir dili konuşan kişi ağzından çıkan her türlü ifade ile bir söz edimi gerçekleştirir. Bu durumda dildeki ifadeler, emirler, yalvarmalar, söz vermeler, özür dilemeler vb. söz edimlerinin birer türüdür. Söz edimleri kuramı içerisinde insanların iletişim esnasında yeri ve zamanı geldiğinde kullandıkları kalıp sözlerin önemli bir yeri vardır. Kalıp sözler atasözleri, deyimler veya ikilemeler gibi kalıplaşmış söz birliklerinin bir çeşidi sayılmaktadır. Aynı zamanda bir dilin kültürel ve toplumsal özelliklerini de yansıtan kalıp sözler, genel Türkçenin söz varlığı içerisinde olduğu gibi Başkurt Türkçesinde de oldukça zengin bir görünüm arz etmektedir. Çalışmada, Başkurt Türkçesindeki kalıp sözler bağlam, anlam ve yapı bakımından incelenmiştir.

•

ANAHTAR KELİMELER

Kalıp sözler, söz edimi/sözeylem, edimbilim, Başkurt Türkçesi.

•

ABSTRACT

In the present article, the formulaic expressions used in Bashkir Turkish have been analyzed, and they have been examined in the context of speech acts. Language, which gains its meaning in a specific context, has descriptive, expressive, literary and social functions together with functions that reflect onto the human behaviors. The function of language in terms of behaviors is the effect of speaker on the listener, which directs the listener to do something. This issue is in the framework of sociolinguistics, pragmatics and speech acts theory. A speaker of any language realizes a speech with his utterances. In such cases, the expressions, instructions, commitments, begging, promises, complains, apologies etc. are kinds of speech acts. The stereotyped words, which are used by people in suitable place and moment during communication, are important for speech acts theory. Proverbs, idioms or doublings are regarded as kinds of stereotyped word clusters. Besides, formulaic expressions

[*] Yrd. Doç. Dr., *Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.*

reflecting cultural and social features of a language have a wide perspective in Bashkir Turkish as they have in the vocabulary of general Turkish Language. In the study, the formulaic expressions in Bashkir Turkish have been analyzed in terms of contextualized meaning and structure.

•

KEY WORDS

Formulaic expressions, speech acts, pragmatics, Bashkir Turkish.

Giriş

Başkurt Türkçesi ile ilgili olarak yapılmış gerek gramer gerekse anlam bilimi çalışmalarında kalıp sözler bir bütün olarak ayrı bir başlık içerisinde ele alınmamıştır (Dmitriyev 1950, Poppe 1964, İşbulatov 1972, Yuldaşev 1981, Zeynullin 2002, Kiyekbayev, Seyitbattalov 1997). Başkurt Türkçesi öğretimi için hazırlanmış konuşma kılavuzlarında ise kullanılan birtakım kalıp sözlere rastlamak mümkündür (Biner 1994, İbrahimov 1996, İbrahimov; Zeynullina 2002, Usmanova 2003). Çalışmada kalıp söz terimi ile kastedilen, insanlar arası iletişimde selamlaşma, tanışma, teşekkür, vedalaşma, hâl hatır sorma vb. durumlarda kullanılan hazır kalıp ifadelerdir. Bu türden kalıp sözler, farklı bir dili öğrenirken ilk başvurulacak kaynaklar arasında bulunan konuşma kılavuzlarının genellikle ilk sayfalarında yer almaktadır. Aynı dili konuşanlar arasındaki iletişimin hazır kalıpları olduğu gibi, farklı bir dil öğrenimi esnasında da ilk öğrenilmesi gereken ifadeler olan kalıp sözler, 1950'li yıllarda Austin, Grice ve Searle gibi dilbilimcilerle başlayan, ardından birçok dilbilimcinin devam ettirdiği *speech act* söz edimi/sözeylem kuramının bir parçasıdır. Dolayısıyla çalışmanın Başkurt Türkçesi üzerinde yapılacak olan inceleme bölümüne geçmeden, söz edimi kuramından ve kalıp sözlerin bu kuram içerisindeki yerinden bahsetmek uygun olacaktır.

Söz konusu kuram dilin bağlam içerisindeki kullanımını incelemekte olup işlevsel kullanım açısından dil, toplum ve kültür bağlamında önemli ayrıntılar sunmaktadır. Teoriye göre normal bir konuşma durumunda, ağızdan akustik şok dalgalarından biri çıkarıldığında herhangi bir önerme, soru, açıklama, komut, uyarı, emir, vaat gibi birçok eylemden biri, yani bir söz edimi gerçekleşmektedir (Searle 2006: 156). Austin bunlara edimsöz (söz edimi) demektedir ve bunlar insanın dille gerçekleştirdiği iletişimin en küçük birimleridir. İnsanlar ne zaman birbirleriyle konuşsalar ya da yazışsalar söz ediminde bulunmuş olurlar (Palmer 2001: 165, Searle 2006: 156). Bu açıdan kalıp sözler de Türkçeye edimsöz, söz edimi veya sözeylem olarak çevirisi yapılan *speech acts* teorisinin bir parçasıdır. Austin'in ölümünden sonra yayımlanan ve söz edimlerinin teorisini oluşturduğu *How to do Things with Words* adlı kitabında dilde herhangi bir şey bildirmeyen ya da herhangi bir betimleme yapmayan *(constate)* bu bakımdan da doğru veya yanlış olduğunu söyleyemeyeceğimiz bir kısım ifadelerden bahsedilir. Bu ifadeler aynı zamanda cümle olarak bizzat bir aksiyondur veya bir aksiyonun parçasıdır. "*Bu gemiye Kraliçe Elizabet adını veriyorum.*" gibi bir cümle buna örnek teşkil eder. Cümleyi

sarf eden kişi aslında doğru ya da yanlış cinsinden bir önerme kurmayıp sadece gemiye isim vermektedir. Austin'in örnek verdiği cümlelerin tamamı *(constative)* önermeler değil, aynı zamanda edimsel/gerçekleştirici *(performative)* ifadelerdir. Ona göre, önerme cümleleri ya da betimleyici cümleler kurmak söz eylemlerin sadece bir türünü oluşturur (Palmer 2001: 166). Aslında söz edimleri teorisi edimbilim (pragmatik) içerisinde şekillenen bir teoridir. Edimbilim, anlambilimin karşısında oluşmuş kimi zaman anlambilimle iç içe geçmiş bir alandır ve ikisinin ayrıldıkları yer birinin anlamı dilin içerisinde incelerken, diğerinin onu bağlam *(context)* içerisinde incelemesidir. Austin, öncelikle örnek cümleler çerçevesinde oluşturduğu kuramında cümlelerini "gözlemleyiciler" (*constatives)* ve "edimseller" (*performatives)* olarak iki gruba ayırır. Doğru ya da yanlış olabilen gözlemleyicilerden farklı olan edimsel cümleler "isabetli" ya da "isabetsiz" olabilirler. Bu durumda bunların "yerinde oldukları" (*felicitous)* veya "yerinde olmadıkları" *(infelicitous)* söylenebilir (Searle 2000: 14). Söz konusu cümleler için Austin yerindelik koşullarını belirler. Ona göre konuşur iletişim ortamında bir cümle sarf ettiğinde bir söz ediminde bulunur ve bunun üç türü vardır: Düzsöz edimi *(locutionary act),* edimsöz edimi *(illocutionary act),* etkisöz edimi *(perlocutionary act).* Bunlardan düzsöz edimi "seslendirme" *(phonetic act),* "dillendirme" *(phatic act)*, anlamlandırma *(rhetic act)* edimlerinden oluşur. Edimsöz edimi, düz söz ediminde bulunan kişinin, bu edimde bulunurken yerine getirdiği bir başka edimdir. Yani herhangi bir şey söyleme işi, edimin kendisidir. Etkisöz edimi ise bir düzsöz ediminde bulunup belirli bir edimsöz edimini gerçekleştiren kişinin, isteyerek ya da istemeyerek karşısındaki kişinin duygu, düşünce veya hareketlerinde değişiklik meydana getirme edimidir (Searle 2000: 18-26).

Austin'in öğrencisi Searle edimsözlerle ilgili çalışmalara devam edip kendi kuramını (speech acts) oluştururken hocasından üç temel noktada ayrılmıştır. Bunlardan ilki düzsöz-edimsöz ayrımının doğru bir ayrım olmadığıdır. İkinci olarak edimsöz edimlerinin başarı koşullarını tartışır ve neticede edimsöz edimlerini hocasından farklı olarak beş gruba ayırır (Searle 2000: 27). Bu durumda ona göre iletişim ortamında karşısında dinleyen kişiye bir cümle söyleyen konuşur dört tür edimde bulunur. Sözceleme edimi; herhangi bir dilde bir cümle söylemek, önerme edimi; belirli bir nesneye gönderimde bulunarak ona belirli bir anlam yüklemek, edimsöz edimi ve etkisöz edimi (Searle 2000: 34, Günay 2004: 166). Edimsözleri ise Searle amaçlarına göre beş gruba ayırmıştır:

1. Kesinleyiciler *(assertives)*: Konuşur bir önermenin doğruluğunu savunur.
2. Yönlendiriciler *(directives)*: Konuşur dinleyiciye bir şey yaptırmaya çalışır.

3. Yükleyiciler *(commissives)*: Konuşur iletişim ortamında kendisinin gelecekte yapacağı şeyleri anlatır, geleceğe yönelik vaatte bulunur.
4. İfade edici *(expressives)*: Konuşur karşısındakine duygularını ve bu yöndeki tepkilerini ifade eder.
5. Bildirimler *(declarations)*: Konuşurun cümlesi dünyada bir değişiklik yaratır (Searle 2000: 49, Searle 2006: 169-171).

Searle dışında Paul Grice da dilsel davranışı yöneten kuralları bulmaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Ancak Austin ve Searle söz edimlerinin başarı koşulları üzerine yoğunlaşırken, Grice karşılıklı konuşmanın başarı koşulları üzerine yoğunlaşır (Searle 2000: 12, Kıran, Eziler Kıran 2002: 218). O, iletişimin cümlenin mantıksal kavramı üzerine kurulmuş kurallarla düzenlendiğini ifade eder. Konuşur tarafından söylenen her cümle bir iletişim işlevine sahip olup, insanlar birbirlerini karşılıklı söylediklerine göre değil, demek istedikleri şeylere göre anlarlar. Birinin konuşması, niyetinin karşıdaki dinleyici tarafından doğru olarak anlaşılması durumunda başarıya ulaşmış sayılır. İnsanlar iletişimde bulunduklarında karşılıklı bir anlayış oluştururlar. Bunu da birbirlerinin anlayışı oluşturma niyetlerini bilerek ve karşıdakinin durumu anlamasını sağlayarak başarırlar (Doğan 1990: 63, Searle 2006: 165). Grice, karşılıklı konuşmada ortaya koyduğu işbirliği ilkesinde şu dört konuşma kuralından bahseder: Nicelik *(quantity)* kuralında konuşur mümkün olduğu kadar bilgilendiricidir; nitelik *(quality)* kuralında, konuşur dürüsttür, doğru bilgiler vermeye çalışır; bağıntı *(relation)* kuralında, konuşur konuşulan konu ile ilgili şeyler söyler; kiplik, açıklık *(manner)* kuralında ise konuşur mümkün olduğunca açık ve nettir (Günay 2004: 166).

Grice ve Searle'nin söz edimleri/söz eylemler *(speech acts)* teorisinde ayrıldıkları en önemli noktalardan biri de bireysel niyetliliktir. Grice, bireysel niyetliliği söz edimleri teorisinin temel kavramı olarak ele alırken geleneklerden, kurallardan bahsetmez ve sosyal uygulamaların gerekliliğine dair bir bilgi vermez. Oysa Searle, söz edimlerinin kullanılmasında sosyal kurumların ve kuralların rolüne dikkat çeker. Dolayısıyla ona göre toplumsal kurallar ve metindeki bağlamlar söz edimlerinin belirlenmesinde son derece önemlidir. Searle, belirli söz edimi türlerinin kurucu kurallara ihtiyacı olduğunu, bazı söz edimlerinin ise bu türden kurallara ihtiyacı olmadığını ifade eder. Örneğin iddia etme, söz verme, birilerini karı koca ilan etme, savaş ilan etme ya da randevu erteleme gibi söz edimleri kurucu kurallar gerektirirken, selamlama, rica gibi söz edimlerinin kurucu kurallar sistemine ihtiyacı yoktur. Bu durum anlatmak isteme veya iletme niyetinin içeriğine göre değişir (2005: 234). Gerçek hayatta konuşma eylemleri genellikle bir tür

kişilerarası ilişkiler içerir. Bir konuşur karşısındakine belirli kelimeler söyleyerek ona göre bir şeyler yapar. Bu yüzden bu tür ilişkileri ele alan etnografik çalışmalarda ve söylem çalışmalarında söz edimleri teorisinin merkez olması gerekliliği savunulmaktadır (Sadock 2004: 53-73).

Söz edimlerinin bir parçası olan ve Searle'nin *ifade ediciler (expressives)* ve *yönlendiriciler (directives)* olarak maddeleştirdiği gruba giren tebrik, karşılama, veda, tanıştırma, övgü, hakaret, özür dileme ve bunun gibi prototip söylem fonksiyonlarını ifade etmek için kullanılan söz edimi türleri, yani bu çalışmada incelenecek olan kalıp sözler, çoğunlukla belirli bir söylem bağlamına ve fonksiyonuna bağlı olan kalıplaşmış bir ifade veya geleneksel bir kelime formu kullanılarak yapılmaktadır. Bazı kalıplaşmış ifadeler "Merhaba", "Tebrikler", "Tam tersine", vb. gibi tek kelimelik ünlemler veya kelime öbekleridir. Fakat bunların büyük bir kısmı da "Tekrar söyleyebilirsiniz.", "Üzgünüm", "Affedersiniz", "Çok yaşa Kraliçe.", "Beklettiğim için özür dilerim.", "Cehenneme git." gibi birer cümle boyutundadır. Gramerde kısmen leksik özellik belirten ve aynı aileye ait birtakım kalıplaşmış ifadeler üretebilen bu yapılar verimli kalıplar olarak kabul görür. Bu açıdan bakıldığında sözeylem kalıpları kelime gibi tipik sözcüksel birimlerden ve kısa dilbilgisel yapılardan farklılık gösterirler. Tipik bir sözcüksel birimin şekil, anlam, gramer kategorisi ve anlaşma işaretleyicisi gibi dört özelliği bulunur. Bu durumda kısa veya tamamen söz dizimsel gramer yapıları simgesel anlamda birer kalıp olmakla beraber, belirsiz sözcüksel formlar ve anlamlar içerir, üstelik belirli söylem işlevlerine ve bağlamlarına bağlı değildir. Tipik bir söz edimi kalıbı ise söylem işlevi; söylem bağlamı; tam kelime anlamı; pragmatik; düzenli gramatikal yapılar ve sınırlı kalıtsal yapılar; genel fonolojiden intikal eden temel fonoloji; müzik; beden dili, jestler, duruş ve bakış vb. gibi sekiz farklı özelliğin bir bileşkesidir (Corrigan-Moravcsik-Ouali 2009: 6-7).

Görüldüğü üzere Austin, Searle, Grice, Lyons, Sadock, Corrigan, Moravcsik, Ouali gibi dilbilimcilerin üzerinde durduğu söz edimleri farklı açılardan farklı kuramlarla incelenegelmiştir. Söz konusu çalışmalarda bir söz edimi çoğunlukla karşılıklı iletişim ortamında iletişimi sağlamak ve dinleyen üzerinde etki oluşturmak adına konuşur tarafından ifade edilen her türlü söz grubu olarak adlandırılmıştır (Austin 1962, Searle 1969, Grice 1975, Lyons 1977, Sadock 2004, Corrigan, Moravcsik, Ouali 2009, Wardhaugh 2010). Bu söz edimlerinden bazıları ise bir dili konuşan toplumun geleneksel örgüsünde kalıplaşmış birimlerdir. Her dil kendi içerisinde konuşurlarının belirli düzeyde anlaşmasını sağlamak ve insan ilişkilerini devam ettirmek bakımından kullanılma sürecinde zamanla kalıplaşmış söz gruplarından faydalanarak iletişimi gerçekleştirir. Kimi zaman bu kalıplar

bildirimde öyle önemlidir ki söylendiğinde veya söylenmediğinde insan ilişkilerini olumlu ya da olumsuz yönde etkileme gücüne sahiptir. Bu makalede hedef alınan söz edimleri de bu türden kalıp ifadeler olacaktır. Dolayısıyla toplumun hafızasında belirli durum ve tavırlar için kullanılmak üzere hazır olarak bulunan, zamanla toplumun kültürel yapısı içerisinde yoğrulmuş bu türden kalıplaşmış söz grupları için *kalıp söz* terimi kullanılmıştır. Kalıplaşmış ifadelerin sözlü ve yazılı iletişim ortamlarında fazlasıyla tercih görmesinin nedenini bu tip yapıların çaba gerektirmeksizin kısa bir süre zarfında söylenerek anlaşılmasına bağlayan Wray, kalıplaşmış bir öğenin iletişimde söylenip anlaşılması için gerekli olacak zaman ve enerjinin yeni bir söz grubu ya da cümlenin oluşturulup söylenmesi ve karşıdaki tarafından algılanmasından daha az olacağını ifade eder. Ayrıca bir kelime dizesinin belirgin bir kalıp hâlini almasının da bir asır veya daha fazla sürebileceği üzerinde durur (2002: 15-18, 2008: 11).

Türkiye Türkçesi söz varlığının öğelerini sayarken Aksan, 'temel söz varlığı', 'yabancı sözcükler', 'deyimler', 'atasözleri', 'kalıplaşmış sözler', 'terimler', 'çeviri sözcükler' in yanında 'ilişki sözleri/kalıp sözler' e yer verir ve onların tıpkı atasözleri, deyimler gibi belirli bir dili konuşan topluma ışık tutarak o toplumun inançlarını, gelenek ve göreneklerini yansıttığını ifade eder (2006: 191). Türkiye Türkçesindeki çalışmalarda söz konusu ifadeler için 'kalıp sözler' (Özdemir 2000, Aksan 2006, Erol 2007, Gökdayı 2008) dışında 'ilişki sözleri (Aksan 2002, 2006, Cihangir 2010) 'iletişimsel sözler' (Toklu 2003: 109) 'sözeylem' (Doğançay-Kamışlı 1997, Kılıç 2002: 94, Dilek 2007), 'söz edimi' (Palmer 2001: 165-171), terimleri kullanılmıştır. Aksan, bu sözler için yabancı dil öğretiminde bir kılavuz olarak faydalanılacak olan Avrupa konseyi tarafından basılan kitapta 'eşik' teriminin de kullanıldığını belirtir (2006: 34).

Kalıp sözler birçok yönden atasözleri ve deyimler gibi diğer kalıplaşmış dil birlikleriyle benzerlikler gösterebilmektedir. Bu dil birimlerinin hepsi belli şartlar altında belirli olay ya da durumlar geliştiğinde iletişim ortamında konuşur tarafından hazır kalıp olarak seçilerek hızla kullanılabilecek dinleyen tarafından da daha önce bilinirliği nedeniyle kolayca anlaşılacak türden ifadeler sunar. Kalıp sözler bütün dillerde yaygın bir kullanım alanına sahiptir çünkü kolaylık ve anlaşılırlık sağlamaktadır (Aksan 2006:191, Toklu 2003: 109). Kalıp sözleri atasözleri, deyim ve ikilemelerden ayırmanın yollarının onların yapı, işlev, anlam ve bağlam planında incelenerek bulunabileceğini ifade eden Gökdayı, yapı bakımından en büyük farklılığın kalıp sözlerin tek kelime şeklinde kullanılabilmesi olduğuna değinir. Ancak bununla birlikte kalıp sözleri atasözü, deyim ve ikilemelerden ayırmak için bu dört alanın da tam olarak yeterli olmadığını vurgular

(2008: 94). Gerçekten de kalıp sözler bir toplum ve o topluma ait dilin içerisinde yüzyıllar evvel kültür, gelenek ve göreneklerle de şekillenerek zaman içerisinde belirli olay ve durumlar esnasında hazır olarak kullanılagelmiş dil birimleridir. Ait oldukları dilin kültürüyle ilgili birçok özelliği yansıtırlarken hem kullanıldıkları durumlar hem de kullanılış biçimleri bakımından kültürle sıkı bir bağ içindedirler (Toklu 2003: 109). Bunların kullanılması belirli durum ve şartlara bağlı olduğu gibi kullanım zorunlulukları da insanlar arası iletişimi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Sabah gördüğünüz komşunuza "Günaydın" dememek görgüsüzlük ya da saygısızlık olarak kabul görebilir. Kimi zaman da farklı dil konuşurları veya aynı dilin mensupları arasında kalıp sözler yanlış anlaşılmalara neden olabilmekte 'iletişim kazaları' ortaya çıkabilmektedir (Yücel 2009: 516). Bu açıdan kalıp sözlerin her dilin kendi yapısı içerisinde ortaya çıkarılması diller arası anlaşmalarda da oldukça yarar sağlayacaktır. Türkiye Türkçesi kalıp sözler açısından oldukça geniş bir alana sahiptir ve çeşitli çalışmalarla belirli bir oranda sınırları çizilmiştir (Doğançay, Kamışlı 1997, Özözen 2006, Erol 2007, Gökdayı 2008, Cihangir 2010). Ancak Türkçenin diğer lehçelerinde de kalıp sözlerinin incelenerek bu açıdan söz varlığının ortaya konulması lehçeler arası anlaşmalarda büyük oranda fayda sağlayacaktır. Bu çalışmada da Başkurt Türkçesindeki kalıp sözler söz edimi teorisi bağlamında anlam ve yapıları da göz önünde bulundurularak ele alınıp incelenmiştir.

Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözler

Başkurt Türkçesindeki kalıp sözler genel Türkçede de olduğu gibi oldukça fazla sayıda ve çeşitliliktedir. Bu bakımdan çalışmada Başkurt Türkçesinde kullanılan kalıp sözler bağlam, anlam ve yapı açılarından incelenmiş, Başkurt edebî dilinden seçilmiş cümlelerle de kalıp sözlerin kullanım alanı örneklendirilmiştir. İnsanlar iletişimlerini birbirinden kopuk cümlelerle değil, birbiriyle ilintili cümlelerle sağlarlar. Yani dili belirli bir bağlam içerisinde kullanırlar. Bu durumda göstergelerin birlikte oluşturduğu anlamı aydınlatan bütün olan bağlam *(context)*, içerisinde dilsel birimleri barındıran toplumsal ortamdan daha geniş bir biçimdir ve iletişimin gerçekleşmesinde en büyük rolü oynamaktadır (Aksan 1998: 75, Kılıç 2002: 13-15). Bağlam, araştırmalarda dil içi ve dil dışı olmak üzere ikiye ayrılır (Palmer 2001: 60, Vardar 2003: 34, Gökdayı 2008: 102). Vardar'a göre dil içi bağlam, bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, çoğu durumda söz konusu birimi etkileyip onun anlamını ve değerini belirleyen birim ya da birimler bütünüdür. Dil dışı bağlam ise, bir duruma, konuşucu ve dinleyicinin dil dışı toplumsal, kültürel, ruhsal deneyim ve bilgilerine ilişkin verilerin tamamıdır (2003: 34). Bu açıdan bakıldığında kalıp sözlerin daha çok dil dışı bağlamla ilgili

olduğu görülmektedir çünkü bu sözlerin kullanımı genellikle bağlam tarafından yönlendirilir (Gökdayı 2008: 105). Yani belirli bir kalıp söz, belirli şartlar altında ve belirli bir durumda kullanım gerektirir. 'Hoşçakalın' kalıp sözü, iletişim ortamında bir süre için veya daimi olarak birbirinden ayrılan kişiler tarafından söylenebilir. Yeni karşılaşma esnasında söylendiğinde son derece uygunsuz ve olumsuz bir iletişime sebep olacaktır. Bu açıdan bakıldığında kalıp sözler çoğunlukla iletişimde zorunlu bir durum gerektirir. Bunun yanında birinin söylenmesi durumunda karşılıklı bir kullanım da gerektirmektedir. Mesela, 'Eviniz hayırlı olsun' gibi bir kalıp söz karşısında muhatap 'Teşekkürler' ya da 'Daha iyisi sizin olsun' gibi bir kalıp sözle karşılık verecektir. Elbette bahsi geçen zorunlu ya da karşılıklı olma durumu toplum içerisindeki beklenti yönünden ele alınmaktadır. Yeni ev almış birine arkadaşı, genel kabule göre beklendiği gibi 'Hayırlı olsun.' kalıp sözünü kullanmayabilir ancak bu durumda olumsuz iletişim gerçekleşecek ve ev almış olan kişi arkadaşı hakkında olumsuz düşüncelere sahip olabilecektir. Evine gelmiş misafirine 'Hoşgeldiniz' demeyen bir ev sahibi de toplum içerisinde pek hoş karşılanmayacak ve eleştirilecektir. Kalıp sözleri bağlam açısından sınıflandırmak çok kolay değildir. Gökdayı'nın ifade ettiği gibi onları zorunluluk, zorunlu olmama ve karşılıklı kullanıma göre sınıflandırmak bazı sıkıntılar yaratabilir (Gökdayı 2008: 105). Öyle ki, kimi zaman anlamı açısından aynı gruba dahil olan bir kalıp söz farklı kullanım alanına sahiptir. Özellikle iyi dilek sözlerinden bir kısmı zorunlu durumlar gerektirirken, bir kısmı zorunlu bir durum olmasa da kullanılabilecek türdendir. Bazen de hatır sorma gibi zorunlu durum gerektiren kalıp sözler diğer yandan karlışılıklı kullanım gerektirecektir. Bu bakımdan makalede, Başkurt Türkçesindeki kalıp sözler bağlam açısından kesin bir sınıflandırma yapılmadan, sadece değerlendirmelerle ele alınmış olup, söz konusu kalıplar anlam ayrıntılarına göre sınıflandırılmıştır.

Anlamına göre kalıp sözler her toplum ve dilde aynıdır. Çünkü hangi dil olursa olsun o dili konuşanlar arasında selamlaşma, vedalaşma, tanışma, hatır sorma vb. için belirli kalıp sözler kullanılmaktadır. Ancak belirli bir anlam alanındaki kalıp sözler için diller içerisinde seçilen kelime ve yapılar çok farklı durumlar arz edebilmektedir. Durumu farklı diller arasında karşılaştırmak o kadar kolay olmasa da aynı kök dilden gelen Türkçenin farklı lehçelerinde örneğin selamlaşma için kullanılan kalıpların oluşturulma şekilleri ve kullanılan kelimeler oldukça dikkat çekici ve ilginçtir. Mesela Türkiye Türkçesi için özür dileme söz kalıplarından 'Özür dilerim.' veya ' Kusura bakmayın.' için Türk lehçelerinin bir kısmında '*Keçirigizder*' kalıp sözü kullanılmakta, "Bu kusuru geçiniz, unutunuz, görmezden geliniz" gibi değerlendirilebilecek olan *geçir*- fiilinin mecazî anlam ayrıntısından faydalanılmaktadır.

Çalışmamızda Başkurt Türkçesindeki kalıp sözler anlam açısından farklı başlıklar altında incelendikten sonra, yapı bakımından bir sınıflandırmaya tâbi tutulmuş ve cümle halinde olanlar, eksiltili cümle şeklinde bulunanlar, sadece tek bir kelimeden ibaret olanlar olarak ayrı başlıklar hâlinde değerledirilmiştir. Yapılan anlamsal ve yapısal sınıflandırmanın ardından tespit edilen kalıp sözlerin en yaygın olarak kullanılanları ile ilgili Başkurt Türkçesi ile yazılmış edebí eserlerden seçilmiş cümlelerden seçme örnekler verilmiştir. Bütün bu şartlara göre Başkurt Türkçesinde kullanılan kalıp sözler şu şekilde incelenebilir:*

1. Selamlaşma Kalıp Sözleri

Kişiler arası iletişimde selamlaşma önemli bir yere sahiptir. Herhangi bir ortamda yeni karşılaşan ancak önceden tanışıklığı olan iki kişinin selamlaşması veya belirli bir ortama yeni giren kişinin selam vermesi, toplum içerisinde normal olarak beklenen bir hadisedir. Aksi bir durumda iletişim daha baştan bozulacak, taraflar olumlu olarak başlayamadıkları iletişimi sonlandırmış olacaklardır. Mesela tesadüfen kütüphanede karşılaştığı arkadaşının kendisine selam vermediğini gören bir birey, bir sonraki karşılaşmada kendi de aynını yapacak veya bunun için arkadaşından hesap soracaktır. Elbette durumdan hiç rahatsız olmayıp iletişime aynı şekilde devam edecek bireyler de olabilir, ancak bu, toplumun geneline oranla oldukça az rastlanır bir durum olacaktır. Başkurt Türkçesinde selamlaşma kalıp sözleri oluşturulurken özellikle daha sonra hatır sorma kalıp sözlerinde de kullanıldığını göreceğimiz *haw* "sağ" ve *i<u>s</u>än* "iyi, sağlam" kelimeleri tercih edilmiştir. Üstelik bu tercih çoğunlukla soru cümlesi şeklindedir. Yani aslında bu bir hatır sorma kalıp sözü gibidir. Örnekle, *Hawmıhıġı<u>z</u>* kalıp sözü Başkurt Türkçesinde bağlama göre hem 'Nasılsınız?' hem de 'Merhaba' anlamlarına gelmektedir. Başkurtlar bu ayrımı yazıda noktalama işaretleri ile sağlamakta ve selamlaşma söz konusu ise bir ünlem işareti; hatır sormada ise soru işareti kullanmaktadırlar. Başkurt Türkçesinde selamlaşma kalıp sözleri yapı bakımından cümle şeklinde ve tek kelime olarak kullanılmaktadır.

1.1 Cümle şeklinde olan selamlaşma kalıp sözleri

Başkurt Türkçesindeki selamlaşma kalıp sözlerinin bir kısmı daha önce de belirtildiği üzere soru cümleleri şeklinde, *haw* "sağ" ve *i<u>s</u>än* "iyi, sağlam" kelimeleri ile kurulmuştur:

---

* Bu makalede tarafımızdan daha önce yayımlanmış olan bazı yazılardaki birtakım yazı tipi problemleri nedeniyle kullanılmak zorunda kalınmış olan transkripsiyon sistemi kullanılmamıştır. Söz konusu problemler ortadan kalktığı için daha önce kullanılan ź, ś, i işaretleri için sırasıyla şu işaret karşılıkları kullanılmıştır: C =<u>z</u>, W=<u>s</u>, E veya Î= ĭ

- *Hawmıhığız.* "Merhaba", *Hawmısız.* "Merhaba", *Hawzarmıhığız.* "Merhabalar", *İsändärmïhğïz.* "Merhabalar".

Selamlaşma kalıp sözleri genellikle ikinci teklik veya ikinci çokluk şahsa göre çekimlenir çünkü kişi, muhatap veya muhataplarına selam verir. Bunların dışında Başkurt Türklerinde İslamî geleneğin içerisinde yer alan bir toplum olarak Arapça selamlaşma kalıp sözlerinin de alıntılandığı görülmektedir:

- *Ässälämägäläyküm!* "Esselamualeyküm"

Ayrıca selamlaşma kalıp sözleri bağlam içerisinde karşılıklı olarak kullanılması beklenen kalıp sözlerdendir. Selam veren bir kişiye karşıdaki de selam verecektir. Kip ve şahıs çekimine göre selamı veren genellikle ikinci teklik ve ikinci çokluk şahsı kullanırken, selamı alan ise birinci teklik veya birinci çokluk şahsı kullanacaktır. *Hawmıhığız, Hawmısız, Hawzarmıhığız, İsändärmïhğïz* selamlaşma sözlerinin ardından muhatap olan kişi yine 3 numaralı örnekte olduğu gibi benzer bir kalıp sözle karşılık verirken, *Ässälämägäläyküm!* sözüne de *Mägäläykümässäläm* şeklinde karşılık verecektir.

(1) *Zäŋgär kĭyĭmlĭ kĭşĭ qulındağı qumtahın kürhättĭ. —* ***Hawmıhığız****! — tip ğürüldänĭ ul işĭktän kĭrĭw mĭnän.* (T 110) "Açık mavi giyinmiş kişi elindeki kutuyu gösterdi. Kapıdan girmesiyle birlik 'Merhaba' diyerek seslendi."

(2) *Atay,* ***hawmı****! — Şunan yĭğĭtkä bŭrŭldŭ. —* ***Hawmıhığız****! Zülfirä!* (T 135) " 'Baba, merhaba!' Sonra gence döndü. 'Merhaba Zülfire.'"

(3) *Bĭrĭnsĭ başqŭrt tĭlĭ därĭsĭ. Nurislam ağay kĭrä, isänläşä. —* ***Hawmısız****, balalar! Bĭz sınıf mĭnän därräw tŭrabız. —* ***Hawmısız****! — tip yawaplaybız.* (TAT 56) "Birinci Başkurt dili dersi. Nurislam ağabey giriyor, selamlaşıyor. 'Merhaba çocuklar.' Biz sınıfla birlikte 'Merhaba' diyerek cevaplıyoruz."

(4) *«****Hawzarmıhığız****!» tigän tawışqa Käşäf bŭrŭlŭp karanı. Zŭlxiyä äbĭy kilĭp yĭtkän ikän.* (T 278) " 'Merhabalar' diyen sese Keşef dönüp baktı. Zülhiye nine gelmiş."

(5) *Mağnit bar bit bıl tirälä. (İnä.)* ***İsändärmïhğïz****!* (HT 4) "Mayın var bu civarda. (İner) Merhaba!"

(6) ***Ässälämägäläyküm****! — tip bŭrŭngŭsa isänläştĭ.* ***Mägäläykümässäläm****! — tinĭ qazanlıq tirähĭndä urangılağan Ürqiya äbĭy. — Äyzä,sisĭnğĭz, türgä ultırığız.* (MB 102) "

'Esselamualeyküm!' diye eskiden olduğu gibi selamlaştı. 'Vealeykümselam' dedi kazanlık yanında oturan Urkiye nine."

(7) *—Ŭ-ŭŭ, kĭmdĭ küräm! Nindäy yĭldär taşlanı?* ***Hawmı! —Hawmı,*** *Rŭman. — Tŭlkŭsuranıŋ sırayı qaraŋġı inĭ, Rŭman haġayzı.* (NM 392) " 'Ooo, kimi görüyorum! Ne kadar zaman geçti? 'Merhaba, merhaba Roman.' Tülküsura'nın çehresi karanlıktı, Roman kuşkulandı."

(8) *«**Hawmı, hawmı**! Kŭtlayım hinĭ!» — tigän hımaq tŭyŭldŭ.* (M 120) "Merhaba, merhaba! Kutluyorum seni."

1.2 Tek kelime şeklinde olan selamlaşma kalıp sözleri

Tek kelime şeklinde olan selamlaşma kalıp sözü Başkurt Türkçesine Arapçadan alıntı olarak giren *selem* 'selam' kelimesi ile yapılmaktadır. Karşılıklı selamlaşmada her iki taraf aynı kelimeyi kullanabileceği gibi diğer selamlaşma kalıp sözlerinin sonrasında veya öncesinde de kullanılabilir. Kimi zamanda 10 numaralı örnekte olduğu gibi söz konusu kalıp söz *Säläm yıraqtan, qaynar yŭräktän* şeklinde belirli bir formda karşımıza çıkabilmektedir.

- *säläm* "selam"

(9) *-Qızzar,* ***säläm****, Güzäl.* (KB 69) "Kızlar, selam Güzel."

(10) *Hawmı, Gŭlnaz!* ***Säläm yıraqtan, qaynar yŭräktän****. Xatıŋdı aldım, räxmät, hiŋä xat yazza almay yŭrŭnŭm, asıwlanma.* (KR 11) "Merhaba Gülnaz! Selam uzaktan, canı gönülden. Mektubunu aldım, teşekkür, sana mektup yazamadım kızma."

2. Hatır Sorma Kalıp Sözleri

İnsanlar arası ilişkilerde hatır sorma genellikle karşılaşma sonrasında soru cevap şeklinde meydana gelmektedir. Karşısındakinin hatırını, nasıl olduğunu soran konuşur olumlu veya olumsuz bir cevap beklentisi içerisindedir. Aksi bir durum iletişimin bozulmasına neden olacaktır. Başkurt Türkçesinde hatır sorma kalıp sözleri, *isen* "iyi, sağlam", *haw* "sağ", *aman* "sağ salim", *imĭn* "emin", *arıw* "iyi", *şäp* "iyi", *xup* "iyi", *xäl* "hal, durum", *nisĭk* "nasıl", *ni* "ne" gibi kelimelerden birinin veya ikisinin kullanılarak oluşturulduğu soru cümleleri ile meydana gelir. Bunlar kimi zaman cümledeki fiil kipinin ve şahısların değişmesiyle kimi zaman da eksiltili şekillerle yapılır. Hatır sorma kalıp sözleri karşılıklı kullanım gerektiren kalıp sözler içerisine girdiğinden karşısındakinin hatırını soran konuşurun bir de

alması gereken bir cevap vardır. Bu türden cevap konumundaki kalıp sözler için Başkurt Türkçesi tek kelimelik kalıp sözler kullanmaktadır.

2.1 Cümle şeklinde olan hatır sorma kalıp sözleri

Kalıp sözlerin bir kısmı kip, şahıs, zaman özellikleri bakımından tam olarak bir cümle şeklindedir. Kalıp sözler kalıplaşmış dil birlikleri oldukları için kelime sayısı açısından çok fazla bir yoğunluğa sahip değillerdir. Hatır sorma kalıp sözleri ise genellikle soru cümlesi şeklindedir.

***i<u>ş</u>än* kelimesi ile oluşturulanlar**

i<u>ş</u>än "iyi" kelimesi ile oluşturulan ve "Nasılsınız?", "İyi misiniz?" anlamına gelen hatır sorma kalıp sözleri Başkurt Türkçesinde daha çok edebî dilde kullanım alanına sahiptir:

- *İ<u>ş</u>änmĭ?* "İyi misiniz?, Nasılsınız?", *İ<u>ş</u>änlĭkmĭ?* "İyi misiniz?, Nasılsınız?", *İ<u>ş</u>änmĭälĭ?* "İyi misiniz?, Nasılsınız?", *İ<u>ş</u>ändĭrmĭ?* "İyi midir?", *İ<u>ş</u>ändärmĭ?* "İyiler mi?, Nasılsınız?", *İ<u>ş</u>änmĭhĭgĭ<u>z</u>?* "İyi misiniz?, Nasılsınız?", *İ<u>ş</u>ändärmĭhĭgĭ<u>z</u>?* "İyiler mi?, Nasılsınız?", *Äli<u>ş</u>änmĭhĭgĭ<u>z</u>?* "İyi misiniz?, Nasılsınız?"

(11) *Hawmıhıġı<u>z</u>? — Ul yaqınıraq kildĭ. -* ***İ<u>ş</u>änlĭkmĭ****, Sara kilĭn? -Allaġa şŭkŭr, tiyĭştĭlär.* (AT 225) "Merhaba, O daha yakınlaştı. – <u>İyi misiniz</u> Sara gelin? – Allaha şükür, dediler."

(12) *Naylä - Balşäkär, hin* ***i<u>ş</u>änmĭ****? Atayım, atayım qayzza?* (İAE 66) "Nayle – Balşeker, sen <u>iyi misin</u>? Babam, babam nerede?"

(13) *- Hŭrarġa ŭnŭtqanmın, hinĭkĭlär* ***i<u>ş</u>änmĭ?*** (KKTY 191) "Sormayı unutmuşum, seninkiler <u>iyi mi</u>?"

(14) *-Äsäyĭgĭ<u>z</u>* ***i<u>ş</u>änmĭälĭ****? — tip hŭrap quyzı şul saq Arıslan.* (EDT 424) " 'Anneniz <u>iyi mi</u> acaba?' diye sordu Arıslan."

(15) *Huġıştıŋ täwgĭ säġätĭndä ük ut ĭsĭndä tŭrŭp qaldı.* ***İ<u>ş</u>ändĭrmĭ*** *xäzĭr, yuqtırmı...*(M 45) "Savaşın tam ilk saatlerinde ateş içinde kaldı. <u>İyi midir</u> şimdi yoksa öldü mü…"

(16) *İwanow, Kondratäw, Filippow... Qayzalar ikän?* ***İ<u>ş</u>ändärmĭ****?* (KA 43) " İwanow, Kondratew, Filippow... Neredeler acaba? <u>İyiler mi</u>?"

(17) *Ta<u>ş</u>tamal mĭnän hŭrtŭnä-hŭrtŭnä Zŭfär inä. Zŭfär.* ***İ<u>ş</u>änmĭhĭgĭ<u>z</u>****, İslamġŭl aġay!* (HT 4) "Havlu ile siline siline Züfer iner. Züfer: '<u>İyi misiniz</u>, İslamgul ağabey.'"

(18) *- Eliä qapıl kŭlŭp yĭbärẓĭ, unan ürĭlĭp zal yağına tawış ittĭ. —* ***İṣänmĭhĭgĭẓ****, Zŭläyxa inäy? -****Arıwbıẓ, arıwbıẓ****, balaqayım.* (AT 108) "- Eliye birden güldü, sonra eğilip salon tarafına seslendi. '- İyi misiniz, Züleyha nine?', '-İyiyiz, iyiyiz yavrucuğum.'"

(19) *Ŭşŭ waqıt, bılarẓıŋ iphĭẓĭräk äŋgämähĭn ŭẓŭp:-* ***Äliṣänmĭhĭgĭẓ****- tip bĭr qart kilĭp kĭrẓĭ.* (ÜY 216) "O zaman, bunların rahatsız konuşmasını kesip: '- İyi misiniz!' diye bir yaşlı adam girdi."

haw **kelimesi ile oluşturulanlar**

- *Hawmı?* "İyi mi?", *Hawġınamı?* "İyice mi?", *Hawġınahığıẓmı?* "İyice misiniz?*", Hawġına tŭrahığıẓmı?* "İyi misiniz?"

Başkurt Türkçesinde haw kelimesi ile oluşturulan hatır sorma kalıp sözlerinin bazıları daha önce de belirtildiği gibi selamlaşma kalıp sözleri ile benzerlik göstermektedir. 20 ve 21 numaralı örneklerdeki *Hawmı?* soru işareti kullanıldığında hatır sorma kalıp sözüdür. Oysa daha önce de belirtildiği ve 2 numaralı örnekte olduğu gibi ünlem işareti ile gösterildiğinde "Merhaba" anlamında bir selamlaşma kalıp sözüdür. Elbette bu durum söylemde ancak vurgu ve bağlam ile ifadesini bulmaktadır.

(20) *«Ŭlatay, nixäl?», «İnäy,* ***hawmı****?», «yĭŋgä, şäpmĭ?»— tip här kĭmdĭŋ yäşĭnä qarap hawlaşa hŭraşa ürgĭ ŭsqa, qasandır ata äsähĭ yäşägän sitän ŭy yağına uẓẓı.* (Uİ 136) " 'Dede nasıl?', 'Nine iyi mi?', 'Yenge iyi mi?' diyerek herkesin yaşına göre selamlaşıp hâl hatır sorarak yokuş yukarıya ne zamandır anne babasının yaşadığı çitten evin olduğu tarafa geçti."

(21) *—****Hawmı****, Kŭnhılıw apay? Äyẓä qaytayıq. -****Haw ġına****. Üẓĭŋdĭŋ ĭştär nisĭk?* (EDT 536) " '– İyi misin, Künhılıv abla? Haydi dönelim.' '- İyice. Senin işler nasıl?'

(22) *Yalanbikä-* ***Hawġına tŭrahığıẓmı****, balaqayẓar.* (KB 30) "Yalanbike- İyice misiniz çocuklar?"

iśän **ve** ***haw*** **kelimelerinin oluşturduğu ikilemelerle kurulanlar**

iṣän ve *haw* kelimelerinin biraraya gelerek oluşturduğu kalıp sözler bu kelimelerin farklı ek ve soru kelimeleri ile oluşturduğu soru cümleleri ile meydana gelir.

- *İsän-hawmı?* "İyi mi?", *İsän-haw ġınahıŋmı?* "İyice misiniz?", *İsänlikmi-hawlıqmı?* "İyi misiniz?", *İsän-hawlıqmı?* "İyi misin?, Nasılsın?" *İsänlik-hawlıqmı?* "İyi misiniz?, Nasılsınız?", *İsänlik-hawlıq nisiğiräk?* "İyi misiniz?, Nasılsınız?", *İsän-haw yäşäyhiŋmi?* "İyi misiniz?, Nasılsınız?"

(23) *-"iyi, zindandan birinsi xat. -Nizär yaza?* ***İsän-hawmı*** *üzi?* (İAE 31) "Evet, Zindandan birinci mektup. – Ne yazıyor? Kendisi iyi miymiş?"

(24) *—**İsän-haw ġınahıŋmı**, äbikäy?* (KKTY 20) "- İyi misin, nine?"

(25) *-Yä, nisik,* ***isän-haw ġına*** *kayttıŋmı? — tini lä yänä astan ġına İlyastıŋ küzzärinä baqtı.* (KKTY 20) " 'Ya, nasıl, sağ salim döndün mü?' dedi ve yine alttan alttan İlyas'ın gözlerine baktı."

(26) ***-İsän-haw ġına*** *kildiğizmi? Min älig inä iş minän sıqqaynım, — tini* (BA 77) "-Sağ salim geldiniz mi? Ben yine işe gitmiştim."

(27) *-Atayıŋ* ***isän-haw ġına türamı****? Hiniŋ tiği dusıŋ Bikmurzin bit äli, qayttımı?* (BA 110) "- Baban iyi mi? Senin öteki dostun Bikmurzin de döndü mü?"

(28) *—Eyzük, Mirsäy aġay, türzän uz.* ***İsän-haw ġına yürüyhüŋmü****? — tinim.* ?? "- Haydi, Mirsey ağabey, başköşeye geç. İyi misin dedim."

(29) ***-İsänlikmi- hawlıqmı****, äzäm zattarı?* (KB 7) "İyi misiniz millet!"

(30) *—**İsänlik-hawlıqmı**, Müğlifä apay? — tip tawış birzi ir.* (AT 136) "İyi misiniz, Müğlife abla?- diye ses verdi adam."

(31) *- Atahı, tim, niŋä üzaqlanıŋ?.. E, Müğlifä apay,* ***isänlik-hawlıq nisiğiräk****?* (AT 137) "Babası diyorum, niye durdun? E, Müğlife abla, iyi misiniz?"

(32) *«Ultır, Müğällim aġay, — ti, — Küptän kürişkän yuq.* ***İsänlikmi, hawlıqmı****, yürt-qura iminmi? Qartaytmaymı? Yiŋgä kişi isän-hawmı? — ti. — hiniŋ tiği yiğit ni işläy äli?» ti.* (BA 4) "Otur öğretmen ağabey, demiş – Çoktandır görüşmedik. Nasılsın, evin yurdun iyi mi?"

(33) *Yaŋı ısul Mäsämix,* ***isän-haw yäşäyhiŋmi****!* (T 275) "Yeni tarz Mesemih, iyi yaşıyor musunuz? (Nasılsınız?)"

(34) *İmĭn-aman ġına yäşäyhĭgĭzmĭ?* ***İsän-hawlıqmı****?.. Eyzägĭz, yŭrtŭġŭzġa bäräkät tĭläyĭk. (Amin tŭtalar)* (DHK 25) "Sağlıklı mısınız? İyi misiniz? Haydi, yurdumuza bereket diliyoruz. (Amin diyorlar)"

(35) *Tayxan Yanbayĭwiç. Yä-yä, nisĭk barıp qayttıŋ? Nisĭk qarşı aldılar?* ***İsän-hawzarmı****?* (DHK 162) " Tayhan Yanbeyeviç. Hey hey nasıl döndün? Nasıl karşıladılar? İyiler mi?"

(36) *-Yä, inäy, ni xäldä yäşäyhĭgĭz?—tip, başına kilgän ŭsraqlı hŭrawzı birzĭ, irkä yılmayıp. —* ***İsän-hawlıqmı?*** (EDT 84) " 'Hey, nine, nasılsıınız?' diye aklına gelen ilk soruyu sordu nazlı çocuk gülümseyerek. 'Nasılsınız? "

***imĭn* kelimesi ile oluşanlar**

Başkurt Türkçesinde *imĭn* kelimesi de hatır sorma kalıp sözü olarak kullanılmaktadır.

- *İmĭnmĭ?* "İyi mi, Nasıl?"

(37) *Emir- Hawmıhıġız, hılıwa qız, qustılar. Yŭrtŭġŭzġa imĭnlĭk tĭläyĭm. Bala- saġa, mal-tıwar* ***imĭnmĭ****?* (KB 76) "Emir- Merhaba güzel kızlar, kardeşler. Memleketinize esenlik diliyorum. Çoluk çocuk mal mülk iyi mi?"

***aman* kelimesinin *isän ve imĭn* kelimeleri ile oluşturduğu ikilemelerle kurulanlar**

Başkurt Türkçesinde *isän* ve *imĭn* kelimeleri tek başlarına hatır sorma kalıp sözü olarak kullanılabilirken, *aman* kelimesi tek başına hatır sorma kalıp sözü olarak kullanılmamaktadır. Ancak *aman* kelimesinin bu iki kelime ile birlikte oluşturduğu ikilemelerin bulunduğu cümleler hatır sorma kalıp sözleri oluşturabilmiştir.

- *İsän-aman mı?* "İyi mi?, Nasıl?", *İsän-aman ġına yŭrŭp qayttıŋmı?* "Sağ salim döndünüz mü?", *İmĭn-amanmı?* "İyi mi, Nasıl?"

(38) *—Ni xäl, ulım,* ***isän-aman ġına yŭrŭp qayttıŋmı****? — tip kilĭp kŭrĭştĭ ul.* (Yİ 190) " 'Nasıl, oğlum, sağ salim döndün mü?' diye sordu."

(39) *— Miŋhılıw apay xäbärzĭ ikĭnsĭgä bŭrzŭ. — Mixail* ***imĭn-amanmı****?* (T 202) "- Minhılıv abla haberi diğerine çevirdi. 'Mihail iyi mi?'"

(40) *—Dŭnya bŭtŭnläy ük räximhĭz tügĭl. Agayıŋ* ***imĭn amanmı****?* (K 362) "Dünya tamamen acımasız değil. Abin iyi mi?"

***arıw* kelimesi ile oluşanlar**

Başkurt Türkçesinde "iyi" anlamına gelen *arıw* kelimesi ile kurulan hatır sorma kalıp sözleri de yine soru formunda meydana gelmiştir.

- *Arıwmı?* "İyi mi?, Nasıl?", *Arıwmıhıġız älĭ?* "İyi misiniz?, Nasılsınız?", *Arıw kildĭgĭzmi?* "İyi misiniz?, Nasılsınız?"

(41) *Esä-* ***Arıwmıhıġız*** *älĭ, Qanbaba. Bĭz qışqa äzirlänäbĭz.* (KB 13) "Anne 'İyi misiniz Kanbaba. Biz kışa hazırlanıyoruz."

(42) *Ülŭ kŭtŭwsĭ.* ***Arıwmı****, qärĭndäş, qayza yul tŭttŭŋ?* (KB 99) " Büyük bekçi, nasılsın kardeş, ne tarafa gidiyorsun?"

(43) *Elĭ* ***arıwmıhıġız*** *balalar?* (AT 58) "Nasılsınız çocuklar?"

***şep* kelimesi ile oluşanlar**

Hatır sorma kalıp sözlerinden bir kısmı da *şep* "iyi" kelimesi ile yapılmaktadır. Kelimenin farklı şahıslarda ve farklı soru biçimlerinde oluşturduğu kalıp sözler Başkurt Türkçesinde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır.

- *Şäpmĭ?* "İyi misiniz?", *Şäptärmĭ?* "İyiler mi?, Nasıllar?", *Şäpmĭhĭgĭz* "İyi misiniz?", *Şäp kildĭgĭzmi?* "İyi misiniz?" *Xäldärĭŋ şepmĭ?* "İyi misiniz?, Nasıl gidiyor?"

(44) *Räsim: - Hawmı, brat,* ***xäldärĭŋ şäpmĭ****?* (KB 99) " Resim 'Merhaba kardeş, iyi misin?"

(45) *Malay (kilĭp inä). ĭy,* ***şäpmĭ*** *qızıqay, qayza kittĭŋ?* (KB 99) "Malay (içeri girer). ' Ey, nasılsın güzel kız, nereye gittin?"

(46) *İslamġŭl:- Yä, ĭştär* ***şäpmĭ*** *hılıw?* (HT 4) " İslamgul: 'Hey işler iyi mi güzel kız?"

(47) *—Yĭgĭttär,* ***xäldär şäp bit****, ĭhmm, bĭräy nämä uylaşayıq ĭhmm...* (KR 225) " – Yiğitler, durumlar iyi, hımm, bir şeyler düşünelim hımm…"

(48) *—Bala-saġaŋ, kilĭn* ***şäptärmĭ****? — Qarsıq xäl bĭlĭşĭwĭn dawam ittĭ.* (T 278) " 'Çoluk çocuk, gelinin iyiler mi?' Karsık hâl hatır sormaya devam etti.

(49) — ***Şäpmĭ****, yĭŋgä. -Min indĭ, min... İsänmĭ?* (NM 335) "- İyi mi yenge? 'Benim ben, İyi mi?"

***ni* soru kelimesi ve *xäl* kelimesinin birlikte kullanılmasıyla oluşanlar**

Başkurt Türkçesinde hatır sorma kalıp sözleri içerisinde *ni* soru kelimesi ve *xäl* kelimesi bir araya gelerek hatır sorma kalıp sözleri meydana getirirler ve bunların sayısı oldukça fazladır.

- *Ni xäl?* "Nasılsın?" , Ni *xäldähĭŋ?* "Nasılsın?", *Ni xäldärzä gĭnä?* "Nasılsın?", *Ni xäldä älĭ ?* "Nasılsın?", *Ni xäldä yäşäyhĭgĭz?* "Nasılsınız, Nasıl yaşıyorsunuz?", *Ni xäl yŭrŭş?* "Nasılsınız?", *Ni xäldä yŭrŭy ikän?* "Nasılsınız?", *Ni xäldär bar ikän?* "Nasılsınız?", *Ni xäldä gĭnä yäşäp yatalar ikän?* "Nasılsınız?", *Ni xäldä huŋ älĭ?* "Nasılsınız?", *Ni xäldä huŋ?* "Nasılsınız?", *Üzĭŋ ni xäldä?* "Sen nasılsın?", *Ni xäldär bar?* "Nasılsın?"

(50) *Şul saq futbŭl uynap yŭrŭgän malayzarzıŋ tubı Säġizä äbĭy aldına kilĭp tŭşkän.* ***Ni xäl****, kürşĭ? — tigän tup äbĭygä.* ***Xäl şäptän tügĭl****. Arıp, xäl bŭtŭp qayta almay ultıram, — tigän zarlanıp Säġizä äbĭy.* (KR 379) "O zaman futbol oynayan çocukların topu Segize ninenin önüne düştü. 'Nasılsın komşu?' demiş top nineye. ' Halim iyi değil. Yorgun, gücüm bitmiş şekilde oturuyorum' demiş Segize nine yakınarak."

(51) *Qırmısqalı yĭgĭtĭ Bäzrĭdin unı yulda ŭsratıp: —* ***Nixäl****, yaqtaş? — tip huranı.* (KR 55) "Kırmıskalı yiğiti Bezrettin onunla yolda karşılaşıp 'Nasılsın arkadaş?' diye sordu."

(52) *- Üzĭŋ* ***ni xäldähĭŋ****, Eliä qızım?* ***Häybät kĭnä****.* (AT 108) " 'Sen ne durumdasın Eliye kızım?' ' İyice'."

(53) *Yĭgĭt. Hawmıhığız, Mäskäy äbĭy?* ***Ni xäldärzä ġĭnä yäşäp yatahığız*** *? Mäskäy. Arıwbız, arıwbız, balaqayım.* (AT 281) "Yiğit 'İyi misiniz Meskey nine? Nasıl yaşıyorsunuz? Meskey: 'İyiyiz, iyiyiz yavrucuğum."

(54) *—Kŭnyuxtan işĭttĭm... Yä, hŭylä,* ***ni xäldär unda****? Malay yuqmı älĭ?* (M 133) "Kunyuhtan işittim… Hey, söyle nasıl o? Çocuk yok mu hâlâ?"

(55) *Şĭmsiä yĭŋgä. şäpmĭ? -****Arıw ġına älĭ****, üzĭŋ* ***ni xäl yŭrŭş****?* (U 362) " 'Şemsiye yenge iyi mi?' 'İyice, sen nasılsın?'"

(56) *Kürşĭlärẓä* ***ni xäldär bar ikän****? (Sıġa.)* (KB 91) "Komşular nasıl?"

(57) *Tuqta älĭ.. Atayıŋ awırıy tip işĭtkäynĭm,* ***ni xäldä****?—* (NM 205) " Dur hele… Baban hasta diye duymuştum, nasıl?"

(58) *- Ulıŋ* ***ni xäldä älĭ****, kilĭn? Arıwlanamı? ...* (Uİ 116) " 'Oğlun nasıl acaba gelin? Dinlendi mi?'…."

nisĭk **soru kelimesinin kullanılmasıyla oluşanlar**

Başkurt Türkçesinde *nisĭk* soru kelimesi de hatır sorma kalıp sözleri oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde 'Nasılsın?', 'Nasılsınız?' ya da 'Haliniz nasıl?' gibi kalıp sözleri karşılayacak çeşitli kalıp sözler aşağıdaki gibidir.

- *Hĭẓ nisĭk yäşäyhĭgĭẓ?* "Nasılsın?", *Üẓĭŋ nisĭk yäşäyhĭŋ?* "Nasılsın?", *Hawlığıgıẓ nisĭk?* "Sağlığınız nasıl?", *Xäldärĭgĭẓ nisĭk?* "Nasılsın?", *Xäldärĭgĭẓ nisĭk huŋ?* "Nasılsınız?", *Xäl nisĭk?* "Nasılsın?", *Xäldär nisĭk?* "Nasılsın?", *Xäldärĭŋ nisĭk?* "Nasılsın?", *Xälĭgĭẓ nisĭk* "Nasılsınız?", *Xälĭŋ nisĭk?* "Nasılsın?", *Xälĭ nisĭk?* "O nasıl?", *Üẓĭŋ nisĭk?* "Nasılsın?", *Üẓĭndĭŋ xäldärĭ nisĭk?* "Nasılsın?", *Xäl-äxwälĭŋ nisĭk?* "Nasılsınız?", *Nisĭk üẓüẓĭŋ?* "Nasılsın?", *Nisĭk älĭ unıŋ xälĭ?* "Nasıl o*?", Nisĭk yäşärgä?* "Nasılsın?"

(59) *—****Xäldärĭŋ nisĭk?*** *Bına kŭs hınaşırġa kildĭm älĭ, nisĭk bulır.* (KR 50) " 'Nasılsın?' İşte, gücümü denemeye geldim, nasıl olur."

(60) ***-Xäldärĭgĭẓ nisĭk huŋ?*** *— tip hŭranım min dä unan.* (BA 62) " 'Nasılsınız?' diye sordum ben de ona."

(61) *—****Xäldär nisĭk****, mŭsafir? —Zarlanġan yuq, xŭrmätlĭ Qarġa...* (AT 138) " 'Nasılsın?' misafir? Kötü bir durum yok hürmetli Karga…"

(62) *E Emilä: «****Xälĭŋ nisĭk****?» — tip tä hŭramayınsa ütkärĭp yĭbärĭrmĭ malayẓı?* (SPK 14) "Ee Emile: 'Nasılsın?' diye sormayınca sinirlenip kızar mı çocuğu?"

(63) *Esähĭ kilĭp: —****Xälĭŋ nisĭk****, balam, qayhı yĭrĭŋ awırta? — tip hŭraha: —Xälĭm häybät, äsäy, bĭr yĭrĭm dä awırtmay, — tip yawap birä.* (Yİ 62) "Annesi gelip: '- Durumun nasıl yavrum, neren ağrıyor?' diye sordu. '– Durumum iyi anne, hiçbir yerim ağrımıyor.', diye cevap verdi."

(64) *- Yĭŋgäŋdĭŋ* ***xälĭ nisĭk****? - Häybät.* (MB 347) "-Yengenin durumu nasıl? – İyi."

(65) *Źur kĭşĭ bulġanhıŋ ikĭn! — tip kŭldŭ Ämĭşĭ. — Yä, hawmı? Hinĭ lä kürĭr kŭn bar ikän! - Min arıw ġına.* ***Üźźĭŋ nisĭk****?* (BR 447) "Büyük adamsın ya! diye güldü Amişi. –Hey, iyi mi? Seni bu gün göreceğim varmış! Ben kötüyüm, sen nasılsın?"

(66) *Sanitar mĭnän haqaltay karawatqa yaqınlaştı. —Yä,* ***xäldär nisĭk****? — Haqaltay şulay tip hŭranı.* (SPK 93) "Senatör ile sakalı karyolaya yakınlaştılar. 'Hey, nasılsın?' diye sordu sakallı."

(67) *-Hawġınahıġźźmı, kürşĭ! hawbıź!* ***Üźźĭźźĭźź nisĭk****.* (KR 219) " 'İyi misiniz komşu?' ' İyiyiz' 'Nasılsınız?'"

(68) *—Şunan, Närisä,* ***xäldär nisĭk****? — tip hŭraġan buldı.* (T 46) "Sonra Nerise ' Nasılsın?' diye sordu."

(69) *- Buranşin,* ***xäl nisĭk****? — Mädsästra uġa familiyahı mĭnän ŭndäştĭ.* (UYT 489) " 'Buranşin, nasılsın?' hemşire ona soyismi ile seslendi."

(70) ***Nisĭk unda hĭźźĭŋ xäldär****? — tĭ.* (UYT 381) " 'Nasılsınız?' der."

(71) *ĭyĭ, Sabiryän bıway... - Täwläp Mälik tĭrĭlä. -* ***Xälĭŋ nisĭk****, bıway? -* ***Arıw****.* (U 497) "Evet Sabiryen dede.. İlk önce Melik canlandı. 'Nasılsın dede?' 'İyi'"

(72) ***Xäl-äxwälĭŋ nisĭk****? - tip ĭźäp ŭsŭn bĭlĭştĭ Räşiźä.* (U 199) "Nasılsın diye …. İçin sordu Reşize."

(73) *Aġay,* ***xälĭġĭźź nisĭk****? -* ***Arıw****, ulım...* (U 502) " 'Abi nasılsınız?' 'İyi oğlum'"

(74) ***—Nisĭk üźüźĭn?*** *— tip xatta qısqırıp uq yĭbärźĭ xäźĭr İştugan* (Uİ 211) " 'Nasılsın?' diye neredeyse bağırdı İştugan."

(75) *—Hĭź, tuġandar, miŋä Xammat* ***aġayźıŋ*** *xälĭ xaqında hŭyläyhĭġĭźmĭ, yuqmı?* ***Nisĭk älĭ unıŋ xälĭ****? Hawıġırlıqmı?* (Uİ 213) **"**Siz kardeşler Hammat ağabeyin hakkında bir şeyler söylüyor musunuz söylemiyor musunuz? Nasıl onun durumu? Sağlığı düzeliyor mu?"

(76) *Wax-wax-wax...* ***Nisĭk yäşärgä****?* (İAE 269) "Vah, vah, vah… Nasılsın?"

Hatır sorma kalıp sözleri de bağlam içerisinde karşılıklı kullanımı bulunan kalıp sözlerdir. En azından hatrı soran kişi karşısındakinden uygun bir cevap

beklemektedir. Hiç bir cvap verilmemesi veya olumsuz bir cevap verilmesi durumunda yine iletişimin olumsuz devam edeceği anlamına gelmektedir. Başkurt Türkçesinde yukarıda oldukça fazla çeşidi olduğunu tespit ettiğimiz hatır sorma kalıp sözlerinin karşılığında muhatabın da kullandığı kalıp sözler vardır. Bunlar arasında sorulan soruya heybet "iyi", *arıw* "iyi", *şäp* "iyi", *iṯän* "iyi, sağ salim", *Häybät kĭnä* "İyice", *Arıw ġına älĭ* "İyice", *Haw ġına* "İyice" gibi olumlu bir karşılık verilebilir. Bununla *Arıw tügĭl* "İyi değil.", *Xäl şäptän tügĭl* "Durumlar iyi değil." Kimi zaman da *Haw-sälämät* "İyi", *İṯän-aman* "İyi, sağ salim", *İṯän-haw* "Sağ salim", *İṯän-hawmın* "İyiyim" gibi ikilemelerle kurulmuş yapılar da karşılık olabilir.

(77) *Güzäl. Yuq, äsäy,* ***iṯän-hawmın****.* (HT 95) "Güzel 'Hayır anne, iyiyim."

(78) *-Yuq,* ***iṯän-aman*** *ul.* (K 140) "Hayır, iyi o."

(79) *—E-ä-ä, Zŭlxiä äbĭy, hin ikänhĭŋ. Ġailämdä imĭnlĭk, barıhı la* ***haw-sälämät****! Eyẕük türgä, äbĭkäy, bına urındıq, ultır!* (T 278) " '- E-e-e, Zülhiye nine, sensin. Ailem iyi, hepsi de sağ salim. Hoş geldin nine, işte sandalye otur."

3. Tanışma Kalıp Sözleri

Her toplumda iki yabancının tanışması esnasında kullanılan belirli kalıp sözler vardır. Herhangi bir yabancı dil öğrenimi esnasında ilk olarak bu kalıp sözlere başvurulur. Tanışma kavramı birbirini tanımayan iki insanın iletişim ortamında belirli kurallar dâhilinde yakınlaşma ve birbirlerini tanıması anlamına gelir ve daha sonra devam edecek derin ya da yüzeysel bir iletişimin ilk adımıdır. Başkurt Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tanışma kalıp sözlerinde birtakım soru kelimeleri kullanılır.

3.1 Cümle şeklinde olan tanışma kalıp sözleri

Türkiye Türkçesinde tanışma kalıp sözlerinde "ne" soru kelimesi kullanılırken, Başkurt Türkçesinde *kĭm* ve *nisĭk* soru kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir ve bunlar soru cümlesi olarak gerçekleşir. Yabancı biri ile tanışmanın ilk adımı onun ismini sormakla başlar ardından da onun nereli olduğu gibi bazı bilgilerin sorulmasıyla devam eder. Başkurt Türkçesinde tanışma kalıp sözleri şu şekildedir:

- *İsĭmĭgĭẕ nisĭk?* "İsminiz ne?", *Hĭẕẕĭŋ isĭmĭgĭẕ kĭm?* "İsminiz ne?", *İsĭmĭgĭẕ kĭm älĭ?* "İsminiz ne?", *Hĭẕẕĭŋ mĭnän tanışırġa rŭxsät itĭgĭẕ.*"Müsadenizle

tanışabilir miyiz?", *Hizziŋ familiyaġız nisik?* "Soyadınızı lütfeder misiniz?", *Qayhı il kişihiŋiz?* "Nerelisiniz?"

(80) ***İsimgiz nisik?*** *Wardġiş . Wardgiş Şaxbazyan. E hizzikī? Gülsäsäk (qul birip). Gülsäsäk.* (HT 108) "İsminiz nedir? Vardgis : 'Vardgis Şahbazyan, ya sizinki? Gülsesek elini uzatarak 'Gülsesek'…"

(81) *Babay, ä* ***hizziŋ isimgiz nisik?*** (AT 206) "Dede sizin isminiz ne?"

(82) *Min dä bına haman xätirläy almay türam,* ***isimgiz kim älī?*** (Y 135) "Ben de hâlâ hatırlayamıyorum, isminiz nedir?"

İki veya daha fazla kişi arasındaki tanışma eylemi karşılıklı olarak bizzat taraflarca olabileceği gibi kimi zaman da tanıştırılma yoluyla ve yine belirli kalıp sözlerle gerçekleşir. Başkurt Türkçesinde de tanıştırma için belirli kalıp sözler kullanılır:

- *Tanışayıq älī!* "Tanışalım bakalım.", *Tanış bul* "Tanışın.", *Tanış bulıġız* "Tanışınız."

(83) ***Tanış bul****, Rafail, bılar miniŋ kurstaştarım häm yaqın dustarım!* (HT 25) "Tanışın Rafail, bunlar benim kurs arkadaşlarım ve yakın dostlarım."

(84) *Zülxizä.* ***Tanış bulıġız****, qızzar, bıl miniŋ şul birzänbir häm iŋ yaqın tuġanım Züfär!* (HT 55) "Bu nasıl acayip biri. Zülhize 'Tanışın kızlar bu benim biricik ve en yakın arkadaşım."

(85) *Min miniŋ Yaqtı yuldaġı ikī tuġan qustıŋdıŋ ulı — İldus bulam.* ***Tanışayıq älī!*** (BEB 11) " Ben senin dünyadaki kardeşinin oğlu İldis'im. Tanışalım bakalım."

Bir de tanışan veya tanıştırılan kişilerin tanışma eyleminin ardından ifade etmeleri beklenen kalıp sözler vardır. Karşıdaki ile tanışması münasebetiyle memnuniyetini dile getirmek de iletişim ortamında beklenen bir davranış şeklidir. Başkurt Türkçesinde bunun için şu kalıp sözler kullanılmaktadır:

- *Hizziŋ minän tanışıwġa şatmın.* "Sizinle tanıştığıma memnun oldum.", *Tanışıwıbızġa şat buldım.* "Tanıştığımıza memnun oldum.", *Min dä şat buldım.* "Ben de memnun oldum.", *Bıl miniŋ üsün ülü xürmät.* "Bu benim için büyük bir lütuf.", *Hizzī kürip tanışıwıma bik-bik tä şatmın.* "Sizinle tanıştığıma çok memnun oldum."

(86) —***Hǐẓẓǐ kürǐp tanışıwıma bik-bik tä şatmın!*** (M 306) "Sizi görüp tanıştığıma çok memnun oldum."

4. Rica Etme Kalıp Sözleri

Rica kavramı söz edimleriyle ilgili olarak dilbilimsel nezaket içerisinde değerlendirilir. Dilbilimsel nezaket *(linguistic politeness)* toplumsal iletişimde kişiler arası statü ve mesafelere, saygı ve dayanışma kurallarına göre muhatap veya muhataplarına uygun bir çerçevede konuşmak anlamına gelir ve iletişim bu uygunluk çerçevesinde kurulmazsa taraflardan biri veya her ikisi kaba olarak değerlendirilir (Holmes 1992: 97). Dildeki nezaketin sınırlarının genişliğinden ve çeşitliliğinden bahseden Leech nezaket ilkesini bildirişimin en temel pragmatik ilkelerinden biri olarak kabul eder (Leech 1983). Rica dilbilimsel nezaket ilkeleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Biz konuşurken farklı türde birçok seçim yaparız. Ne söyleyeceğimizi, nasıl söyleyeceğimizi, hangi türden cümlelerle söyleyeceğimizi, kelimelerimizi vb. seçeriz (Wardhaugh 2010: 274). Brovn ve Levinson dilbilimsel nezaketi *pozitif nezaket (positive politeness)*, *negatif nezaket (negative politeness)* ve *örtük näzakät (off record)* olarak üçe ayırlar. Burada pozitif ve negatif olma yakınlık, samimiyet ve mesafeyi ifade eder. Pozitif nezaket aile, akrabalar, arkadaşlar gibi daha çok samimi ortamlarda kullandığı istekler, uyarılar, ihtiyaçlar, şakalar vb., negatif nezaket ise toplum içerisinde daha çok kişiler arası mesafenin bulunduğu durumlarda kullanılan ve daha çok da dolaylı olarak soru cümleleri ile oluşturulan nezaket ifadeleridir. Örtük nezaket ise konuşurun karşısındakine sezdirme yoluyla bir takım isteklerini dile getirmesidir (Brown - Levinson 2004: 101, 129, 211). Rica kişinin istekleri doğrultusunda, nezaket kuralları çerçevesinde gerçekleştirdiği bir eylemdir ve Searle'nin sınıflandırmasında yönlendiriciler arasına girmektedir (Searle 2006: 170). Kimi çalışmalarda istek anlam alanı içerisinde ele alınıp değerlendirilmiştir (Aslan 2008: 148). Bu çalışmada ele alınan rica etme kalıp sözleri Brovn ve Levinson'ın negatif nezaket türlerine girmektedir ve toplumsal iletişimde kişiler arası ilişkilerde kullanılan türden kalıp sözlerdir. Başkurt Türkçesinde rica ifadesi bulunan kalıp sözler Türkiye Türkçesi ile benzerlik göstermekle birlikte kiplik işaretleyicilerle kurulan rica kalıp sözlerinin varlığı açısından da farklılaşır.

4.1 Cümle şeklinde olan rica etme kalıp sözleri

Kimi zaman kurduğumuz cümleler kendi ifadelerinin dışına çıkarak farklı ifadeler kazanabilir. Bazen bir söz edimiyle onu oluşturan cümle arasında da yapısal açıdan doğrudan bir bağlantı bulunmayabilir (Toklu 2003: 116). Dilde ricaları dile getiren kalıp sözler de bu türden örnekler sunar. Ricayı ifade eden kalıp

sözlerin bir kısmı soru cümleleri ile oluşturulmaktadır ve emir, olasılık, yeterlilik gibi kiplik anlamlarla ifadesini bulur. Genel olarak Türkçede var olan bu durum Başkurt Türkçesi için de geçerlidir.

- Emir kipi işaretleyicilerinin ardından kullanılacak olan *älĭ* kiplik parçacığı veya *zinhar* "lütfen" kiplik kelimesi eklenerek, *Äytĭgĭz älĭ, zinhar, xäzĭr säġät nisä?* şeklindeki bir cümle ile konuşur tarafından yapılması istenilen şey rica ile dile getirebilir. Dolayısıyla bir takım rica kalıp sözleri bu şekilde oluşur.

(87) ***Ultırıġız älĭ, ultırıġız.*** (NM 144) "Oturun lütfen, oturun."

- *Kitsĭ* "Git lütfen.", *Alsı* "Al lütfen.", *Kuysı* "Bırak lütfen."

Başkurt Türkçesinde rica kalıp sözlerinin bir kısmı da yukarıda olduğu gibi morfolojik yolla oluşmuştur. Emir kipi işaretleyicilerinin ardından kullanılan *–sX* kiplik parçacığı bağlam içerisinde karşılıklı söylemde konuşur ve muhatabı arasındaki emir, istek yönündeki ifadeyi nezaket kuralları çerçevesinde yumuşatmakla rica kiplik anlamına yaklaştırır. İstek anlamının emir, rica, yalvarma, öğüt, tavsiye, uyarı gibi kiplik anlamların temelinde var olduğu düşünüldüğünde bu durum daha da netleşmektedir (Aslan 2008: 15, Ersoy 2011: 59).

(88) *Rĭzidä:* ***Kitsĭ!****.. Zäbirä: Isınmı?* (HT 15) " Rezide: 'Git lütfen.' Zebire: 'Gerçekten mi?'"

(89) *Aqbuz attı tabırġa* ***yarzam itsĭ miŋä****!* (AT 280) " Akbuz atı bulmak için bana yardım et lütfen!"

- *Ütĭnäm.* "Rica ediyorum", *Ütĭnäbĭz.* "Rica ediyoruz", *Ütĭnĭp hŭrayım.* "Rica ediyorum, yalvarıyorum.", *Ütĭnĭp hŭrayım, zinhar* "Rica ediyorum, yalvarıyorum lütfen."

ütĭn- fiili bugün Türkiye Türkçesinde kullanılmazken Eski Türkçeden beri özellikle lehçelerde kullanılmaya devam edilmektedir. Başkurt Türkçesinde "yalvarmak, dilemek, rica etmek" (BTH: 693) anlamına gelen fiil, Eski Türkçede *ötün-* şeklindedir ve "pişman etmek, ricada bulunmak, dilemek, arz etmek, büyüklerden bir dilek istemek" (Caferoğlu 1993: 103, Arat 1979: 367, Atalay 1991: 469, Clauson 1972: 62) anlamlarınana gelmektedir. Fiil, Maniheist ve Buddhist Türk metinlerinde, genellikle 1. ve 3. kişi çekimiyle karşımıza çıkmaktadır (Yaylagül 2005: 156). Eski Türkçeden itibaren rica ifadesinde kullanılagelen fiil aynı zamanda yalvarmayı da ifade ettiğinden Başkurt Türkçesinde *ütĭnĭp hŭra-* şekli de yine rica ve ricanın da ötesinde yalvarma kalıp sözleri meydana getirmiştir. Kimi zaman rica anlamı yine *zinhar* kiplik kelimesi ile de desteklenmektedir.

(90) ***Ütĭnäm**, üẓĭŋdĭ qulġa al, uqıw hälätĭŋdĭ yuġaltma, **zinhar ŭsŭn**!* (ASA 109) "Rica ediyorum, aklını başına al, öğrenciliğini bitirme, lütfen."

(91) *Kabul itĭwĭġĭẓẓĭ häm yaratıwıġıẓẓı **ütĭnäbĭẓ**.* (HT 204) " Kabul etmenizi ve hoşlanmanızı rica ediyoruz."

(92) *Bulat. Bulmay. Matĭmatik dŭrŭslŭkkä ŭyrängänmĭn min. Ġäliyä inäy, **ütĭnĭp hŭrayım**, hĭẓ barıp kilĭġĭẓ älĭ unıŋ ĭrgähĭnä!* (HT 89) "Bulat: 'Olmaz, matematiği doğru öğrenmiştim. Geliye anne, yalvarıyorum, siz onun yanına gelin.'"

(93) *Ul hinän **ütĭnĭp hŭrar**. Şul mäldä ġĭnä Aqqŭş-qıẓẓan üẓĭŋdĭŋ hŭrawıŋa yawap ala alırhıŋ.* (AT 280) "O sana yalvarır. O zaman Akkuş kızdan soruna cevap alırsın."

(94) *Inyı. **Ütĭnĭp hŭrayım, zinhar**?! Kŭpŭnisa, Sŭrama da, ütĭnmä dä, — bulmıy didĭm bit!* (DHK 186) "İnci: 'Yalvarıyorum, lütfen.' Küpünisa: 'Yalvarma da rica da etme olmaz dedim ya."

- *Rŭxsät it.* "İzin ver.", *Rŭxsät itĭġĭẓ.* "İzin veriniz."

İzin isteme anlam alanı yine isteme anlam alanı ve rica ile bağlantılı bir kiplik anlam olarak kalıp sözler içerisinde de yerini alır. Herhangi bir yöndeki isteğini rica etmek suretiyle izin alarak gerçekleştiren konuşur, bu eylem esnasında kullanacağı kalıp sözleri doğru seçmelidir. Dolayısıyla yine istek, emir, rica, yalvarma, izin şeklinde devam eden anlam zincirinin bir parçası olarak izin isteme, bu çalışmada rica kalıp sözleri içerisinde değerlendirilmiştir. Başkurt Türkçesinde izin isteme için Arapçadan alıntılanan *rŭxsät* "izin" kelimesi kullanılmaktadır. Kelimenin meydana getirdiği birleşik fiilin ikinci tekil ve ikinci çoğul şekillerindeki çekimi ile kalıp söz gerçekleşir.

(95) *Nur. Qŭtlayım, Ŭksana. Übĭrgä **rŭxsät it**.* (İAE 35) " Nur: 'Kutluyorum Oksana. Öpmeme izin ver.'"

(96) *Aldar. Aġay-ĭnĭ, **zinhar**, şawlaşmaġıẓ, bında iŋ ŭlŭhŭ Mulla, miŋä unıŋ mĭnän hŭyläşĭrgä **rŭxsät itĭġĭẓ**!..* (HM 152) " Aldar: 'Abi-kardeş lütfen gürültü yapmayın. Burada en büyük kişi Molla, benim onunla konuşmama izin verin lütfen."

(97) ***Rŭxsät itĭġĭẓ**, lĭsniçiy iptäş, buxġaltir iptäş, miŋä lä barırġa?* (M 304) "İzin verin lütfen orman müdürü kardeş, muhasebeci kardeş benim de gitmem lazım."

5. Teşekkür Etme Kalıp Sözleri

Bir dilin ikinci bir dil olarak öğretiminde diğer kalıp sözler kadar teşekkür kalıplarının da yeri ve değeri büyüktür (Özözen 2006: 67). Sadece ikinci bir dil öğretiminde değil o dilin konuşurları arasında nezaket ilkeleri doğrultusunda da son derece önemlidir. Searle'nin söz edimleri sınıflandırmasında teşekkür kalıp sözleri ifade ediciler *(expressives)* içerisinde değerlendirilir. İfade edicilerde konuşur önerme özelliği taşıyan cümlesinde içeriğin doğruluğunu tartışmasız kabul etmektedir (Searle 2006: 170). Başkurt Türkçesindeki teşekkür etme kalıp sözleri şu şekildedir:

5.1 Cümle şeklinde olan teşekkür etme kalıp sözleri

Başkurt Türkçesinde teşekkür ifadesi için özellikle Arapçadan girmiş olan *rähmät* "teşekkür" kelimesi kullanılır. Ancak genellikle tek kelime şeklinde veya eksiltili cümle şeklinde oluşan kalıp sözlerde kullanılır. Teşekkür kalıp sözleri de bağlamda karşılıklı kullanılan kalıp sözlerdendir. Zaten teşekkürün kendisi herhangi bir davranış ve söz karşılığında ifadesini bulur. Netice de teşekkür eden konuşur da karşısındakinden bir karşılık alacaktır. Başkurt Türkçesinde teşekkür kalıp sözleri olmasa da teşekküre karşılık olarak nezaket ifade eden kalıp sözler birer cümle formundadır.

- *Rähmät äytmähägïźźä bula.* "Rica ederim.", *Min hïźgä bik burıslımın.* "Ben size minnettarım."

(98) *Şunday ilahi färïştä zattı tärbiyäläwïğïź, unı miŋä büläk itïwïğïź üsün hïźźïŋ alda sikhïź* ***burıslımın.*** (Yİ 22) " Bu gibi ilahi melek birini yetiştirdiğiniz ve onu bana hediye etttiğiniz için size gönülden borçluyum."

5.2 Eksiltili cümle şeklinde olan teşekkür etme kalıp sözleri

Daha önce de belirtildiği üzere Başkurt Türkçesinde teşekkür kalıp sözlerinin bir kısmı eksiltili cümle şeklinde yapılır.

- *Rähmät hïźgä.* "Teşekkür size.", *Räxmät tüşhün üźïŋä.* "Teşekkürler sana.", *Hïźgä źur rähmät.* "Size çok teşekkürler.", *Isın küŋïldän rähmät.* "Size samimî gönülden teşekkür."

(99) *Artaban hıbay źa kitïrgä mümkin.—**Räxmät hïźgä**, duştar, —tinï Nil.* (AT 136) " 'Sonra atlı olarak da gitmek mümkün. Teşekkürler size dostlar.' dedi Nil."

(100) —***Räxmät hïzgä***, *dŭktŭr, zur räxmät!* (HM 48) "Teşekkürler size doktor, çok teşekkürler."

(101) *Bïzzï qabul itkänigïz ŭsŭn* ***ısın küŋïldän rähmät***. (İB) "Bizi kabul ettiğiniz için candan teşekkür ederiz."

5.3 Tek kelime şeklinde olan teşekkür etme kalıp sözleri

- *Rähmät* "Teşekkür"

Başkurt Türkçesine Arapçadan giren *rähmät* kelimesi Türkiye Türkçesindeki "Teşekkür, teşekkürler" anlamında teşekkür kalıp sözü olarak kullanılır.

(102) -***Räxmät*** *häybät käŋäşïgïz ŭsŭn. Ŭsraşqanġa tiklïm!* (AT 127) " Teşekkür iyi tavsiyeniz için. Görüşünceye kadar hoşçakalın."

(103) *Hay,* ***räxmät****, äbï. İzgï küŋïllï bulıp sıqtıŋ da baha!* (AT 4) "Vay, teşekkürler nine. Aziz gönüllüymüşsün."

(104) ***Räxmät****, izgï Baba! Mïŋ-mïŋ* ***räxmät****. Täŋrï üzigïzzï haqlay kürhïn.* (KB 12) " Teşekkürler aziz baba. Binlerce teşekkür. Allah sizi korusun."

6. Özür Dileme Kalıp Sözleri

İnsanlar kimi zaman bilinçli kimi zaman ise bilinçsiz olarak çevresinde bulunan ailesini, arkadaşlarını, tanıdıklarını yani iletişim içerisinde bulunduğu kişileri yanlış söz ve davranışlarla kırıp incitebilirler. İletişim ortamında böyle bir durum meydana geldiğinde toplumsal olarak ve iletişimin olumlu yönde devamı açısından taraflardan beklenen, özellikle kabahatli olanın yaptığı yanlışı söz ve davranışlarıyla gidermesi yani özür dilemesidir. Özür dileme gerçekleşmez ise taraflar arasındaki ilişki bozulacak ve iletişim kopma noktasına gelecek ya da tamamen kopacaktır. Bu açıdan özür dileme eylemi insanî ilişkiler açısından son derece önemli ve yeri geldiğinde gereklidir. Özür dileme kalıp sözleri bağlam içerisinde karşılıklı kullanım ve yerindelik koşulları gerektirir. Ancak toplumsal iletişimde kimi zaman herhangi bir yanlış ve suç olmadan da örneğin sadece bir kapıdan geçmek için karşılaştığı muhatabına konuşur "Affedersiniz" diyerek özür dileme kalıp sözlerinden birini kullanabilmektedir. Başkurt Türkçesinde yapısal olarak özür dileme kalıp sözleri cümle şeklinde ve tek kelime olarak kullanılmaktadır.

6.1 Cümle şeklinde olan özür dileme kalıp sözleri

- *Ġäfü it.* "Affet.", *Ġäfü itğiz.* "Affedersiniz.", *Ġäfü ütinäm.* "Özür dilerim.", *Ġäfü ütinäbiz.* "Özür dileriz.", *Kisirğiz.* "Affedersiniz.", *Bik yäl* "Çok üzgünüm."

Başkurt Türkçesinde Arapçadan alıntılanan *ġäfü* "aff" kelimesi özür dileme kalıp sözlerinde kullanılmıştır. Kelimenin kullanıldığı yapılar affın karşıdakinden istenmesinden hareketle ikinci teklik ve ikinci çokluk şahıslarda kullanılmaktadır. Yine aynı kelimenin *ütin* ile oluşturduğu kalıplarda ise bu defa özrün karşıdakinden dileniyor olmasından hareketle birinci teklik ve birinci çokluk şahıslarda kullanıldığı görülmektedir. Özür dileme kalıbı olarak kullanılan diğer bir fiil Başkurt Türkçesinde "sıkıntı çekmek, geçirmek, açırmak, affetmek, bağışlamak" kelime manalarına gelen *kisirw* fiilidir. Fiilin affetmek, bağışlamak anlamı gerçek anlamından çıkmış olmalıdır. Geçmek anlamı zamanla değişmece yoluyla yapılan yanlışı, işlenen suçu geçip, görmezden gelmek anlamına bürünmüş gibi görünmektedir. Başkurt Türkçesinde *yäl*'in kelime anlamı sözlükte "yazık, yazık ki, acınacak şekilde" olarak verilmiştir (BTH 461). Kelimenin bu manalarından hareketle yapı bir özür dileme kalıp sözü olarak kullanıla gelmiştir.

(105) *Bulat,* ***ġäfü it****. Min täwäkkällärgä buldım.* (KR 10) " Bulat affet. Ben karar verdim."

(106) ***Ġäfü itğiz****. Ümirkäyiw, hini Apollon Wladimirowiç saqıra. Ümirkäyiw. Yäl. (Kitä.)* (İAE 30) " 'Affedersiniz. Ümirkeyiv seni Apollon Vladimiroviç çağırıyor.' Ümürkeyiv üzgün. (Gider.)"

(107) *Kurqma, min yulbasar tügil, min — ġaşiq!* ***Ġäfü itğiz****..* (M 110) " Korkma ben hırsız değilim, ben aşığım! Affediniz."

(108) *Säläm, Ayhılıw, — tini ularzıŋ üzün buylıhı. Hawmıhığız.* ***Ġäfü itğiz****, min hizzi tanımayım.* (SPK 15) " 'Selam Ayhılıv.' dedi onların uzun boylusu. 'Merhaba, Affedersiniz ben sizi tanımıyorum."

(109) *—****Ġäfü ütinäm****, hılıwzarzıŋ hılıwı, älğinä miŋä ündäştiğiz tügilmi?* (M 192) " Özür dilerim güzeller güzeli, bana seslendiniz değil mi?"

(110) ***Ġäfü ütinäm****, iptäş kapitan. Bälänän qütqarzığız, räxmät.* (İAE 98) " Özür dilerim kaptan kardeş. Beni beladan kurtarınız, teşekkürler."

(111) *Bala sağımda yarzam itä almağanı üsün qat-qat* ***ġäfü ütindi****.* (BEB 155) "Çocukluk çağlarımda yardım etmediği için tekrar tekrar özür diledi."

(112) *Hizzän küz yäştärimdi his kinä lä yäşirä almayım,* ***kisirigiz****...* (HM 160) "Sizden gözyaşlarımı saklayamıyorum, affediniz."

(113) ***Kisirigiz****, aŋlap yitmänim.* (İAE 206) " Affedersiniz, anlayamadım."

(114) *Yä, yä, asıwlanmayım bit, hürayım ġına. Ul... ul...* ***miŋä bik yäl****, atay.* (AE 179) "Hey, hey sinirlenmiyorum soruyorum sadece. Ben çok üzgünüm baba."

(115) *Züfär hinin tuġanıŋ ġına tügil, minin bala saqtaġı duşım da. Şuġa kürä lä ul* ***miŋä bik yäl****.* (HT 45) " ' Züfer senin sadece kardeşin değil, benim çocukluk dostum da aynı zamanda. Bunun için ben çok üzgünüm."

6.2 Tek kelime şeklinde olan özür dileme kalıp sözleri

- *Ġäfü.* "Özür."

Daha önce de belirtildiği gibi Arapçadan alıntılanan kelime cümle bazında oluşturduğu kalıp sözlerden hareketle ve aslında *Ġäfü ütinäm.* kalıp sözünden eksilerek tek kelimeye düşmüş bir kalıp ifadedir. Yapısal olarak eksiltili olmakla beraber kelime kökünün tek başına kullanılmasından dolayı bu başlık altında incelenmiştir.

(116) *Min bılay za här saq qızmasa. Al älí qulıŋdı!.. Maksim .****Ġäfü****, duşqay,* ***ġäfü****.* (HT 224) " 'Ben her zaman böyle sarhoşum. Çek hele elini.' Maksim: 'Özür dostum özür.'"

7. Onaylama, Kabul Kalıp Sözleri

Onaylama, kabul kalıp sözleri de yine ifade edici söz edimleri türlerindendir. Kişi karşısındakinin söz ve davranışlarına onay verdiğini bu türden kalıp sözlerle göstermektedir. Bazen de iddia edilen bir olay ya da durumun ardından ya da yanlış bir ifadenin düzeltilmesi sonrasında da kullanılabilmektedirler. Başkurt Türkçesinde kullanılan onaylama, kabul kalıp sözleri yapısal olarak cümle şeklinde, eksiltili cümle şeklinde ve tek kelime şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

7.1 Cümle şeklinde olan onaylama, kabul kalıp sözleri

- *Bik häybät.* "Tamam", *Rizamın* "Kabul ediyorum." *Miŋä barıbir.* "Bana göre hava hoş, benim için hepsi bir." *Min qarşı tügil.* "Benim için uygun."

Bütün dillerde belki de en çok kullanım alanına sahip olan onaylama sözü "tamam" dır. Karşıdakinin söylediğini ya da yaptığını onaylamak iletişim ortamında kişiler arası ilişkinin olumlu seyri açısından önem arz eder. Ancak elbette her

zaman onay mümkün değildir. Başkurt Türkçesinde onaylama, kabul kalıp sözlerinin ilkini *häybät* "iyi, güzel, harika" sözünün oluşturduğu dikkat çekmektedir. Yine anlam bağı içerisinde karşıdakinin yaptıklarını ya da sözlerini onaylayacak kişi, beğenilerine dayanarak bunu yapacaktır. *Miŋä barıbĭr* kalıp sözü ise konuşurun onayını göstermekle birlikte kendisi için durumun pek değişmediğini de ifade etmektedir. Yani bir kabul vardır ancak yüzde yüz tatmin edici bir kabul değildir.

(117) *İrĭkäyzĭŋ yŭrägĭnä yılı tulqın yügĭrzĭ: «Bıl inältmäs, **bik häybät** — tizĭräk alırmın qŭsaqqa.* (T 218) "İrikey'in yüreğine serin rüzgar esti: 'Bu razı olmaz tamam hemen alırım kucağa."

(118) *—ĭyĭ, — tinĭ malay, başın hĭlkĭp.—Eläyhäŋ, **bik häybät**, hin xäzĭr şunda bar.* (M 14) " Tamam, dedi çocuk başını sallayıp: 'Öyleyse tamam, sen şimdi git."

(119) *Gäwhär- Eyi, Yänġälim, min hinĭŋ mĭnän utqa la, hıwġa la inĭrgä **rizamın**.* (KB 38) "Gevher: 'Evet Yengelim ben seninle ateşe de suya da gelmeye razıyım."

(120) *—Min dä işĭtmänĭm. Kĭm uynaha la, **miŋä barıbĭr.*** (T 188) " Ben de duymadım, Kim oynarsa oynasın bana göre hava hoş."

(121) ***Min qarşı tügĭl**. Yahaġız.* (İAE 142) "Ben karşı değilim, yapın."

7.2 Eksiltili cümle şeklinde olan onaylama, kabul kalıp sözleri

- *Qänäġätlänĭw mĭnän.* "Memnuniyetle."

Söz konusu kalıp söz karşısındakine onay veren konuşurun bunu son derece memnun bir şekilde yaptığının göstergesidir. Yapı, anlama dayanarak "Memnnuniyetle kabul ediyorum" gibi bir cümleden eksilmiştir. Ancak bu kalıp söz Başkurt Türkçesi konuşma kılavuzlarında yer almakla birlikte taranan eserlerde örneğine rastlanamamıştır.

7.3 Tek kelime şeklinde olan onaylama, kabul kalıp sözleri

- *ĭyĭ* "Evet", *ĭyĭ şul* "Evet", *ĭyĭ bit* "Evet", *ĭyĭ bit älĭ* "Evet", *Xup!* "Tamam", *Xup, ulayha* "Tamam öyleyse", *Bik xup* "Tamam, çok iyi", *Bik yaqşı* "Tamam, çok iyi", *Xup-xup!* "Tamam, evet", *Yaray* "Olur, peki, kabul" , *Dŭrŭs* "Doğru", *Älbittä* "Elbette", *o'käy* "Tamam".

Başkurt Türkçesinde tek kelime ile oluşan onaylama, kabul kalıp sözleri oldukça çeşitlidir. Bunların bir kısmında *bit, älĭ* gibi pekiştirme kiplik parçacıkları

kullanılmıştır. Bazen de *Xup-xup* kalıp sözünde olduğu gibi tekrar yoluyla pekiştirme yapılmıştır. Örneğine az rastlanmakla birlikte *o'käy* gibi İngilizceden de onaylama kalıp sözlerinin alıntılanması dikkat çekicidir. Elbette İngilizcenin yanında kimi zaman Rusça kalıp sözlerine de rastlanmaktadır. Ancak burada bunlara yer verilmeyişinin nedeni Başkurt Türkçesi içerisinde sadece kalıp söz olarak değil kelime, kelime grubu ve hatta cümle bazında kod kaydırımı yoluyla Rusça alıntılamalara rastlanıyor olması ve bunun İngilizceye göre daha yoğunlukta bulunmasıdır.

(122) *— **ğıĭ**, şunan başlağız, — tip qĭwätländĭ uqıtıwsı.* (ASA 23) "Tamam şundan başlayın diye onayladı öğretmen."

(123) *Qaytahıŋmı? —- tim. — **ğıĭ şul**, balam, dŭrŭs äytähĭŋ.* (T 66) " 'Dönüyor musun?' dedim. ' Evet öyle, yavrum doğru söylüyorsun.'"

(124) *Täwzä «Ŭfŭ», «Ŭfŭ» tinĭlär, unan familiyahın hŭranılar, **ğıĭ, ğıĭ**, min, tigäs, trubkanı halırğa quştılar.* (S 157) "Önce, Ufa, Ufa dediler, sonra soyismi sordular, tamam, tamam ben deyince pipo sunmaya koştular."

(125) *— Hin miŋä hüz birgänĭŋdĭ ŭnŭttŭŋmŭ?— Ey, **ğıĭ bit älĭ**! — Xälit qulın hĭltäp quyzı.* (SPK 133) " Sen bana söz vediğini unuttun mu? 'Ay, evet öyle!' Halit elini salladı."

(126) *— **Xup, ulayha**... Ŭzaqlamay sentyabr başı la yĭtä, stena gäzitĭ sığarğanda häybät bulır inĭ"* (ASA 56) "Tamam öyleyse, çok geçmeden Eylül başı gelir, duvar gazetesi çıkardığımızda iyi olurdu."

(127) *Niyaz ulımdıŋ yaŋı duşı İrĭktĭŋ äsähĭ ikän, **bik yaqşı, bik xup**.* (T 250) "Oğlum Niyaz'ın yeni dostu İrik'in annesiymiş, çok iyi, çok iyi."

(128) *Min tŭnyaqqa ĭşkä kitĭrgä niyätländĭm bit älĭ, duş kĭşĭ. İsmäğil . **Bik xup**, bik izgĭ niät.* (HT 159) "Ben kuzeye işe gitmey niyetlendim tabi, arkadaş. İsmail: 'Çok iyi, çok güzel bir niyet.'"

(129) *Läylä (ŭştäldĭ ikĭ qullap tartıp). Buldımı? Ŭşŭlay tamanmı? İsmäğil . **Xup, bik xup**!* (HT 162) "Leyle (Masaya iki eliyle çekip) 'Oldu mu? Şimdi uygun mu? İsmeil: 'Tamam, çok iyi!'"

(130) *Yäş Räsix. Kŭzgä yĭğĭrmĭ ikĭm tula.*

(131) *Xäsän . **Xup**. Tĭp-tĭwäl higĭz yıldan tuy.* (İAE 287) "Genç Resih: 'Sonbahara yirmi ikim doluyor.' Hesen: ' Tamam, tam tamına sekiz yıl sonra düğün…"

(132) *Aqsura (Şiġayzı kisätĭp). Bıl — qurqınıs kĭşĭ! Tuqta, Şiġay! Şiġay. Yaqşı. **Xup**...* (DHK 221) "Aksura (Şigay'ı tembihleyip) 'Bu korkunç bir kişi! Bekle Şigay Şigay. İyi, tamam."

(133) *ĭt. Min xuja ĭzläyĭm. Minĭ üzĭŋä alsı. Ayıw. **Xup**! Eyzä minĭŋ mĭnän! (Kitälär.)* (HM 121) " Köpek: 'Ben sahip arıyorum, beni al.' Ayı: 'Tamam! Haydi benimle gel. (Giderler)."

(134) *Yawaplı iptäş: — **Xup, xup**, — tip bŭtähĭn dä bik yĭtdi itĭp qarap sıqtı la, iŋ huŋġı bitkä yĭtkäs, kinät şarqıldap kŭlŭp yĭbärzĭ.* (M 50) " Sorumlu arkadaş: 'Tamam tamam deyip hepsini de bitirip çıktı ve en sonuncu sayfaya gelince şiddetli bir kahkaha attı."

(135) *— **Xup**, tuġanım, **xup**! — tinĭ lä Kasim, xäzĭr indĭ qustıhın üzĭ qŭsaqlap aldı.* (M 54) "Tamam kardeşim tamam dedi ve Kasim kardeşini kucakladı."

(136) ***Yaray, yaray**, min hiŋä asıwlanmayım.* (TAT 411) "Tamam, tamam ben sana sinirlenmiyorum."

(137) *Emir- **Dŭrŭş**, hinĭŋ läzzätlĭ aşıŋdı min dä ŭnŭtasaq tügĭlmĭn.* (KB 77) "Emir: 'Doğru, senin lezzetli yemeklerini ben de unutacak değilim."

(138) ***Elbittä**, yaratam.* (HT 93) "Elbette seviyorum."

(139) *Räsim. Bŭrsŭlma, äsäy, bŭtähĭ lä **o'käy** bulır. (İskä ütälär.)* (HT 206) "Resim: 'Kızma anne hepsine de tamamdır.' (İçeriye girerler.)"

Kimi zaman da onaylama, kabul kalıp sözleri Başkurt Türkçesinde karşıdakinden onay bekler şekilde soru cümlesi olarak kullanılmaktadır. *ĭyĭ? ĭyĭ bit?* kalıp sözleri buna örnektir. Söz konusu kullanım bağlamda iletişimin yönü açısından dikkat çekicidir. Aşağıdaki örneklerde bu kalıp sözler "Evet, tamam" anlamında kabulü değil, "Öyle mi?" anlamında soru yoluyla karşısından onay beklemeyi ifade etmektedirler.

(140) *Tuqta älĭ, Zŭfär, hin nisĭk bılay tiz äyländĭp qayttıŋ huŋ? Zŭfär . Üzĭŋ bĭlĭrgä tĭyĭşhĭŋ. Zŭlxizä , haġındırzı, **ĭyĭ**?* (HT 13) "Dur hele Züfer

sen nasıl bu kadar çabuk döndün? Züfer: 'Sen bilmelisin' Zülhize: 'Özledin, değil mi?'"

(141) *Timäk, ŭyŭbŭz qŭtlŭ wä bäräkätlĭ bula!..* ***ŋĭ bit****, Gŭlläriyä?* (DHK 59) "Demek evimiz kutlu ve bereketli olacak! Öyle mi Gülleriye?"

(142) *— Kĭsköy şişmä, min bĭldĭm, hinĭŋ hıwıŋdı ĭsĭp, kĭşĭlär räxätlänä.* ***ŋĭ bit****?* (HM 4) "Küçük pınar ben geldim senin suyunu içip insanlar rahatlıyor. Öyle mi?"

8. Reddetme Kalıp Sözleri

İletişim ortamında taraflar arasında onaylama, kabul nasıl mümkünse, elbette reddetme de mümkündür. Kişi karşısındaki veya karşısındakilerin söz ve davranışlarını onaylamıyorsa reddedecektir. Searle'nin sınıflandırmasına göre yine ifade ediciler içerisinde yer alan reddetme kalıp sözleri Başkurt Türkçesinde cümle, eksiltili cümle ve tek kelime şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

8.1 Cümle şeklinde olan reddetme kalıp sözleri

Başkurt Türkçesinde reddetme için kullanılan cümle şeklindeki kalıp sözler şu şekildedir:

- *Ġäfü itĭgĭz, minän bulmay* "Affedersiniz ben yapamam.", *Bıl mŭmkin tügĭl.* "Bu mümkün değil.", *Rizalıġım yuq* "Razı değilim."

(143) *Atay märxüm ışandırıp alday inĭ. E* ***minän bulmay****.* (Yİ 218) "Baba merhum kandırıp altatırdı. (Affedersiniz) ama ben yapamam."

(144) *Rizahıŋmı? Sayırbikä:Yuq****. Rizalıġım yuq****.* (DHK 204) "Kabul ediyor musun? Sayırbike: 'Yok, razı değilim."

8.2 Eksiltili cümle şeklinde olan reddetme kalıp sözleri

- *Bĭz qarşı.* "Biz karşıyız.", *Min qarşı* "Ben karşıyım.", *Yuq, riza tügĭl.* "Hayır, razı değilim."

(145) *Yuq! Barıbĭr yuq! — tip qısqırzı Emilä, ürhälänĭp. —* ***Min qarşı****!* (SPK 168) " 'Hayır, hiçbiri olmaz' diye bağırdı Emile, öfkelenerek. 'Ben karşıyım.'"

8.3 Tek kelime şeklinde olan reddetme kalıp sözleri

- *Yuq* "Hayır", *Yaramay* "Olmaz", *Yuq, yuq* "Hayır, hayır", *Yuq, räxmät* "Yok, teşekkürler", *Yuq, ulay tügĭl.* "Hayır, öyle değil."

Başkurt Türkçesinde tek kelime şeklindeki reddetme kalıp sözü *yuq* "Hayır" kimi zaman ikileme şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Kimi zaman da bu tek kelimelik kalıp sözün ardından nezaket gereği yumuşatıcı bir teşekkür gelebilmektedir.

(146) — ***Yuq***!.. ***Yaramay***!.. *İ bäläkäy Harıtüş? Ul da bit nıq asıqqan. Kŭtä-kŭtä arıp ta bŭtkändĭr indĭ.* (HM 38) " Hayır, olmaz. E küçük Harituş. O da çok kötü sinirleniyor. Bekleye bekleye yorulduk artık."

(147) *Muyılbikä-* ***Yuq, yuq****! Hin gĭl hüz birähĭŋ, tik hüzĭndä tŭrmayhıŋ.* (KB 14) " Muyulbike: 'Hayır, hayır. Sen daima söz veriyorsun ama sözünde durmuyorsun."

(148) *Esä-* ***Yuq, ulay tügĭl****. Kis hŭylärmĭn. Vaqıtı ul tügĭl.* (KB 7) " Anne 'Hayır, öyle değil. Akşam söylerim. Şimdi zamanı değil."

9. Karşılama Kalıp Sözleri

Karşılama kalıp sözleri Türk kültür dairesi içerisinde diğer kalıp sözler kadar ve belki de misafirperver Türk toplumu için onlardan daha da önemli bir yere sahiptir. Kişinin yaşadığı veya o an içinde bulunduğu mekâna gelen konuğu karşılarken söylemesi beklenen sözler vardır. Tıpkı yapması beklenen davranışlar olduğu gibi. Bu durumda gösterilecek davranış örneğin oturmakta olan kişinin ayağa kalkması en azından vaziyetini düzeltmesi ve "Hoş geldiniz" türünden bir kalıp sözle muhatabını karşılaması beklenir. Aksi bir durum iletişimin ve kişiler arası bağın bozulmasına neden olacaktır. Son derece misafirperver bir toplum olarak Başkurt Türkleri de karşılama için gereken önem ve değeri göstermiş, bunun için anlam açısından oldukça kuvvetli kalıp sözler kullanmışlardır. Başkurt Türkçesindeki karşılama kalıp sözleri yapı bakımından cümle ve eksiltili cümle şeklindedir.

9.1 Cümle şeklinde olan karşılama kalıp sözleri

- *Räxim it* "Buyur", *Räxim itĭgĭz* "Buyurunuz.", *Uzıġız* "Geçiniz, buyurunuz.", *Türzän uzıġız* "Buyurun, hoş geldiniz, başköşeye geçiniz.", *Türzän ütügĭz* "Hoş geldiniz." **,** *Türgä ultırıġız* "Hoş geldiniz, baş köşeye buyurun.", *Türzän räxim itĭgĭz.* "Hoş geldiniz, başköşeye buyurun.", *Xuş kildĭgĭz.* "Hoş geldiniz.", *Xuş kilähĭŋ* "Hoş geldin."

Başkurt Türkçesi sözlüğünde "Merhamet, iyilik, teveccüh" (BHT 150) anlamlarına gelen Arapçadan alıntı *räxim* kelimesi bu manalardan hareketle mecazî ifadede lütfetmek anlamı kazanarak "Buyurun, hoş geldiniz" anlamında kalıp söz

olarak kullanılmıştır. Yine saygı ve nezaket çerçevesinde Başkurt Türklerinin misafire verdiği değeri ortaya koyması bakımından *tür* "başköşe" kelimesi ile oluşturulmuş kalıp sözler de dikkat çekicidir. Bu kalıp sözlerin dışında Türkiye Türkçesi ile benzerlik gösteren *Xuş kildiğiz* kalıp sözü de kullanılmaktadır.

(149) *Xuş küräh̆iŋ ikän, bŭtä dŭnyanı urap qayt. Yul asıq.* ***Räxim it.*** (BÜY 185) "Güzellikler göresin, bütün dünyayı dolaş, yolun açık, buyur."

(150) *Bına üzğ̆izziŋ yaratqan bülmägiz,* ***räxim itğiz****, Qŭtlŭġuja äfändi.* (NM 83) "İşte sizin beğendiğiniz oda, hoş geldiniz, Kutluguja efendi."

(151) *Mäktäp işğ̆i kiŋ asıq:* ***räxim itğiz****!* (ASA 61) "Okulun kapısı ardına kadar açık, hoş geldiniz."

(152) *Ul min̆i asıq yŭz min̆än qarşılanı. —* ***Räxim itğiz, uzıġız****, — tin̆i.* (BA 49) "O beni güler yüzle karşıladı. 'Buyurun, geçin' dedi."

(153) *Inyı (Kaznagŭldŭ qarşı alıp). Eyzük, Kaznagŭl apay. Eyzä,* ***türzän uz****. Ultır ŭşŭnan.* (DHK 201) "Inyı (Kaznagül'ü karşısına alıp) 'Haydi, Kaznagül abla, haydi buyur, hoş geldin, şuraya otur.'"

(154) *—* ***Räxim itğiz****,* ***räxim itğiz****...* ***Türzän uzıġız****...* (TAT 390) "Hoş geldiniz, hoş geldiniz… Buyurun…"

(155) *— Eyzägiz, balalar,* ***uzıġız****!* ***Türzän räxim itğiz****! — tip qarşılanı ŭy xujahı biz̆zĭ säskälĭ qızıl kindĭr şarşaw min̆än bülin̆gän bäläkäy yaqtan başın tıġıp.* (BEB 54) "Ev sahibi bizi 'Haydi çocuklar geçin! Hoş geldiniz!' diyerek çiçekli kırmızı kendir bir çarşaf ile bölünmüş küçücük yerden başını çıkarıp karşıladı."

(156) *— Eyzä,* ***türzän uzıp ultır****, Exmäy qustım, — tin̆i lä, hŭrawzarın artaban yawzırırġa tŭtŭndŭ.* (M 312) " 'Haydi başköşeye buyur Ehmey kardeşim' dedi ve sonra sorularını yağdırmaya başladı."

(157) *— Äyzä, sisin̆ğiz,* ***türgä ultırığız****.* (MB 102) "Haydi üzerinizdekileri çıkarın, hoş geldiniz."

(158) *"****Xuş kildğiz****, tuġandar!* (BÜY 189) "Hoş geldiniz kardeşler."

9.2 Eksiltili cümle şeklinde olan karşılama kalıp sözleri

- *Türzän* "Buyurun, hoş geldiniz.", *Kil̆wğiz min̆än* "Hoş geldiniz!"

Başkurt Türkçesinde bu iki kalıp sözden ilki muhtemelen *Türzän räxim itğiz.* "Hoş geldiniz, başköşeye buyurun." *Türzän ütügiz* "Hoş geldiniz.", *Türzän uzığız* "Buyurun, hoş geldiniz, başköşeye geçiniz." şeklindeki kalıp sözlerden; ikincisi ise *Kilğğiz mğnän şat buldım* gibi bir cümleden eksiltili olmalıdır.

(159) — *Eyzä,* ***türzän****, bına bında üt, yğğğ arıslanı.* (M 291) "Haydi buyur, işte burada geç yiğit aslanı."

(160) — *Bınaġayış, atlı qazaqtar hımaq... Yağğiz, yä, ultıra halığız...* ***türzän****.* (M 129) "Hoppala, atlı Kazaklar gibi… Yeyin, ye, oturunuz… Buyurun."

10. Vedalaşma, Uğurlama Kalıp Sözleri

Birbirinden ayrılan kişilerin birbirlerine karşı ifade ettikleri sözler olan vedalaşma, uğurlama kalıp sözleri de iletişimde oldukça önemlidirler. Karşılaşmalar esnasında verilen selam ve hatır sormalar gibi vedalar da insanlar arası ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini ve devamını sağlayan unsurlardandır. Biri ya da birilerini yolcu etme anlamına gelen uğurlama esnasında da aslında vedalaşma kalıp sözleri kullanılır çünkü her uğurlama bir vedadır aynı zamanda. Başkurt Türkçesinde kalıp sözler içerisinde belki de en zengin ve çeşitli olan kalıp sözler vedalar ve uğurlamalardır. Yapı bakımında cümle şeklinde, eksiltili cümle şeklinde ve tek kelime olarak kullanılanları bulunmaktadır.

10.1Cümle şeklinde olan vedalaşma, uğurlama kalıp sözleri

Vedalaşma, uğurlama kalıp sözlerinden cümle şeklinde olanlar Başkurt Türkçesinde oldukça çeşitlidir. Bunlar çalışmada kalıp sözü oluşturan temel kelime esasına dayanarak aşağıda şekilde sınıflandırılmıştır.

***haw* kelimesi ile oluşturulanlar**

Selamlaşma ve hatır sorma kalıp sözlerinde olduğu gibi vedalaşma, uğurlama kalıp sözlerinde de *haw* "sağ" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

- *Haw bul* "Güle güle, hoşça kal", *Haw bulığız* "Hoşça kalın." , *Haw bulıgız, imğn yğrğğğz,* "Hoşça kalın, sağlıklı kalın.", *Haw bulıp tğr* "Hoşça kal." , *Haw bulıp tğrğğğz* "Hoşça kalın", *Xäzğrgä haw bulıp tğr* "Yarına kadar hoşça kalın.", *Xäzğrgä haw bulığız* "Şimdilik hoşça kalın." , *Elğgä haw bulığız* "O zamana kadar hoşça kalın.", *Haw-sälämät yğrğ* "Hoşça kal, sağ salim git.", *Kürğşqängä tiklğm haw bulığız.* "Görüşünceye kadar hoşça kalın.", *Kiskä tiklğm haw bulığız* "Akşam (görüşünceye) kadar hoşça kalın."

(161) *—Ni ŭsŭn? — Malayzıŋ qalın qaştarı ŭskä sŭyŭldŭ. -Bılay ġına.* ***Haw bul***. (AT 96) " '–Niçin?' – Çocuğun kalın kaşları yukarıya dikeldi. – 'Böyle işte. Hoşça kal.'"

(162) *—Atayım saqıra... — Liliyä, küptängĭ tanışı mĭnän xuşlaşqanday, qul bŭlġay-bŭlġay atahı ĭrgähĭnä yügĭrzĭ. —* ***Haw bul****, Gŭlsŭm apay!* (AT 115) " 'Babam çağırıyor…' Liliye, çok eskiden tanıdığı biriyle vedalaşırcasına el sallaya sallaya babasının yanına koştu. ' Hoşça kal, Gülsüm abla!'"

(163) *-Yä, mırza, bĭzgä xäzĭr ikĭnsĭ yaqqa kitĭrgä. -Räxmät, Mäġdän aġay. Xaris ŭlatay,* ***haw bulığız***. (AT 8) "- Ya mirza bizim şimdi diğer tarafa gitmemiz gerekiyor. Teşekkür, Megden abi. Haris dede, hoşça kalın."

(164) *Qart äsä ulı mĭnän kilĭnĭn ŭzatqanda: «****Haw bulıgız, imĭn yŭrŭgŭz****», — tihä, küŋĭlĭnän gĭnä ular mĭnän ayırılışırġa mäjbür itkän hugışqa ränyĭp qaldı.* "Yaşlı anne oğluyla gelinini gönderirken: 'Hoşçakalın, sağlıcakla kalın' dese de gönlünden onu onlarla ayrılmaya mecbur eden savaşa kızdı."

(165) *—****Haw bulıp tŭrŭġŭz****! — tinĭ lä şunda uq ġäyĭp tä, buldı.* (M 71) "Hoşçakalın, dedi ve hemen kayboldu."

(166) *—Yaray, Qŭläxmät duş,* ***xäzĭrgä haw bulıp tŭr****. Hinĭŋ mĭnän ŭzağıraq bula almawım ŭsŭn ġäfü ütĭnäm, bına kŭtmägändä şundayıraq iş sıġıp tŭra...* (M 263) " 'Tamam, Külahmet dostum, hoşça kal. Seninle çok fazla kalamadığım için af diliyorum, işte beklenmedik bir iş çıkıyor…"

(167) *—Kilĭrmĭn, his şikhĭz kilĭrmĭn.* ***Xäzĭrgä haw bulığız!..*** (HM 25) "- Gelirim, hiç şüphesiz gelirim. Şimdilik hoşça kalın."

(168) *E hĭz taŋ harıhı mĭnän Säskälĭ tŭbäkkä yünälĭgĭz. Hĭzgä ikĭ kŭnlŭk yul. Mŭlkätĭgĭzzĭ kilĭp alırhığız.* ***Elĭgä haw bulığız****!* (KB 8) " E siz şafak vaktinde çiçekli bölgeye doğru yöneliniz. sizin için iki günlük yol. Mallarınızı gelip alırsınız. O zamana kadar hoşça kalın."

(169) *Esä.* ***Haw-sälämät yŭrŭ****, Baba. (Qanbaba kitä.) ĭy, täŋrĭm, ilaw-yalbarıwzı işĭttĭŋ.* (KB 8) "Anne, Sağ salim git baba (Kanbaba gider) Ey tanrım yalvarış ve yakarışlarıımızı duydun."

(170) ***Yaŋınan kürişqängä tiklim haw bulığız!*** *Tınıs yŭqŭ! Tŭşŭğŭzzä bizzi kürigiz!* (T 195) " Yeniden görüşünceye kadar hoşça kalın. İyi geceler. Rüyalarınızda bizi görün."

(171) *Anjila. Yarar, qızzar. Min kitäyim.* ***Kiskä tiklim haw bulığız.*** *İş küp. Esäyim tiz qaytırğa quştı.* (KB 70) "Anjila: - Tamam kızlar. Ben gideyim. Akşam (görüşünceye) kadar hoşça kalın. İş çok. Annem erkenden dönmemi emretti."

***bäxil* kelimesi ile oluşturulanlar**

- *Bäxil bul* "Hoşça kal."*, Bäxil bulığız* "Hoşça kalın."

Başkurt Türkçesine Farsçadan alıntılanan ve "dileme, isteme" anlamlarına gelen kelime anlam alanını genişletmek suretiyle bir veda kalıp sözü hâline gelmiştir.

(172) ***Bexil bul****, Kŭlesbay yenim, xuş, yaqtı dŭnya!* (M 283) "Hoşça kal Külesbay canım, elveda yalancı dünya."

(173) *Başqasa min hízźí küre almam indí,* ***bexil bulığız****!» — tip balalar şikíllí tatılday-tatılday ilay.* (M 160) " 'Başka zaman sizi göremem, hoşçakalın' deyip çocuk gibi saçma saçma ağlıyor."

***xuş* kelimesi ile oluşturulanlar**

Başkurt Türkçesinde Farsça kökenli *xuş* kelimesi, Türkiye Türkçesinde de karşılama ve vedalaşmalarda kullanılan *hoş* kelimesi ile aynı anlama gelir ve Başkurt Türkçesinde birçok vedalaşma, uğurlama kalıp sözünde kullanılmaktadır.

- *Xuş bul.* "Hoşça kal, elveda", *Xuş bulığız.* "Hoşça kalınız.", *Xuş bulıp tŭr.* "Hoşça kal.", *Xuş bulıp tŭrŭğŭz.* "Hoşça kal.", *Xuşığız.* "Hoşça kalınız.", *Xuş-şığız.* "Hoşça kalınız.", *Xuşığız xäzirgä.* "Şimdilik hoşça kalınız.", *Xäzirgä xuşığız* "Şimdilik hoşça kalınız.*", Bŭgŭngä xuş.* "Bugünlük hoşça kalın.", *Eliğä xuş.* "O zamana kadar hoşça kalın.", *Yaray xäzirgä xuş bul.* "Tamam, Şimdilik hoşça kal." , *Yaray xäzirgä xuş bulıp tŭr.* "Tamam, Şimdilik hoşça kal.", *Kürişkängä tiklim xuş bul.* "Görüşünceye kadar hoşça kal.", *Xuş haq bul.* "Güle güle."

(174) *—**Xuş bul**, **haw bul**, Tıwğan yirim! — tip bir tuqtawhız äsähinin hüzin qabatlanı.* (HM 33) " Elveda, hoşça kal doğduğum yerler deyip hiç durmadan annesinin sözlerini tekrarladı."

(175) *—İsän-haw yŭrŭ, batır. —**Xuş bulığız.*** (AT 71) " Sağlıcakla kal yiğit, hoşça kal."

(176) — *Nil urınınan tŭrẕŭ.* — ***Xuş bulıp tŭr****, äkiyät ilĭnĭŋ iŋ ġüzäl säskähĭ! İrtägä iŋ awır hınaw.* (AT 160) " Nil yerinden kalktı. 'Hoşça kal, hikâye şehrinin en güzel çiçeği! Yarın çok zor bir sınav."

(177) *Käräkmäy, tŭşmähĭn, hĭẕ uġa minĭŋ uŋış tĭläwĭmdĭ äytĭrhĭġĭẕ.* ***Xuşıġıẕ****!* (HT 24) "Gerekmez, inmesin, siz ona benim başarılar dilediğimi söylersiniz. Hoşçakalın."

(178) *Hawmıhıġıẕ häm* ***xuşıġıẕ****. Poäzġa aşıġam.* (İAE 110) " Merhaba ve hoşçakalın trene gecikiyorum."

(179) ***Xuş-şıġıẕ****. Yuq nämä mĭnän yuqqa bula şahıŋ, Stŭykin.* (İAE 66) " Yok yere yok oluyor şahın Stoykin." (EDT 117) " 'Hey hoşça kal güzel.. Unutma' dedi ve hemen koşup karanlığa girip yok oldu."

(180) ***Xuşıġıẕ xäẕĭrgä****! (Ġäliänĭŋ qulın qışıp, Güzälgä baş ĭyĭp, sıġa.)* (HT 19) " Hoşçakalın şimdilik. (Geliye'nin elini sıkıp, Güzel'e baş sallayıp çıkar."

(181) ***Xuş,*** *tuġanım,* ***xäẕĭrgä****. Minĭŋ bĭr kĭşĭ mĭnän ĭş xaqında nıqlap hŭyläşähĭm bar älĭ. Ul kŭtä tŭrġandır.* (HT 7) " Şimdilik hoşça kal kardeşim. Benim biriyle iş konusunda önemli bir görüşmem var. O bekliyordur."

(182) *Aŋlaşıla — minĭŋ mĭnän qaytırġa tĭlämäyhĭġĭẕ.* ***Xäẕĭrgä xuşıġıẕ****!* (HT 20) "Anlaşılan benimle dönmeyi istemiyorsunuz. Hoşçakalın şimdilik."

(183) *Yaray,* ***bŭgŭngä xuş****, Rafail, minĭŋ ĭştärĭm bar älĭ.* (HT 7) "Tamam, bugünlük hoşçakalın Rafail, benim işlerim var."

(184) ***Elĭgä xuş****, ulım. — Huŋġı hüẕẕärĭn äytĭw mĭnän, babay şunda uq yuqqa la sıqtı.* (AT 207) " 'O zamana kadar hoşça kal oğlum.' Son sözlerini söyledikten sonra dede öldü."

(185) Haw ***bul indĭ, xuş, bäxil bul****, minĭŋ tıwġan yĭrĭm.* (M 424) "Hoşça kal, elveda benim doğduğum yerler."

(186) ***Kürĭşkängä tiklĭm haw bul****, Xälimä!.. Minĭ kŭt.* (HM 130) " Görüşünceye kadar hoşça kal Helime. Beni bekle."

***Xuş* kelimesi ile *haw* ve *isän* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla oluşanlar**

- *Xuş-haw bul.* "Hoşça kal." , *Xuş-haw bulığız.* "Hoşça kalın.", *Xuşığız, haw bulığız.* "Hoşça kalın." , *Xuş, isän bul* "Sağlıcakla kal."

(187) *Hizgä täwfiq, zihin, bäxit tilläyim. Xäyirli kistär bulhın.* ***Xuş-haw bulığız!*** (KB 65) "Size ahlak, akıl ve mutluluk diliyorum. Hayırlı akşamlar. Hoşçakalın."

(188) *Balalar.* ***Xuşığız, haw bulığız!*** (KB 30) "Çocuklar hoşçakalın.

***isän* kelimesi ile oluşturulanlar**

- *İsän türügüz.* "Sağlıcakla kalın.", *Xuş, isän bul* "Sağlıcakla kal.", *İsän ğinä yürüp, haw qaytığız.* "Sağ salim dönün."

(189) *Xuş, apay,* ***isän türügüz****, — tip işikki bürüldü, ul da ilap yibäriwzän qurqtı, sünki isihi lä unı şulay irkäläy türgaynı bit.* (KKTY 319) " 'Hoşça kal abla sağlıcakla kalın.' deyip kapıya döndü, o da ağlamaktan korktu çünkü içi coşuyordu."

(190) *Qızzar:* ***İsän ğinä yürüp, haw qaytığız****, Kitähiğiz, kitähiğiz indi lä quzğalıp.* (TAH 168) "Kızlar: 'Sağ salim dönün, Gidiyorsunuz, gidiyorsunuz artık

***isän-haw* ikilemesi ile oluşanlar**

isän kelimesi tek başına bir kalıp söz oluştururken *haw* kelimesi ile birlikte yine çeşitli kalıp sözler oluşturabilmiştir.

- *İsän-haw yürügüz.* "Sağlıcakla kalın.", *İsän-haw bulığız* "Güle güle.", *İsän-haw bul.* "Hoşça kal.", *İsän-haw qaytıp yitiğiz.* "Sağ salim dönün." , *İsän-haw qaytığız.* "Sağ salim dönün.", *İsän-haw yürüp qaytığız.* "Sağ salim dönün.", *İsän-haw yürüp qaytığızzı tiläybiz.* "Sağ salim dönmenizi dileriz." *İsän-haw äyläniip qayt.* "Sağ salim dön."

(191) *Yaray,* ***isän-haw yürügüz*** *indi...* (KKTY 227) "Tamam sağlıcakla kalın…"

(192) *—Bına, hiniŋ tıwğan künüŋä minän büläk,* ***isän-haw bul****, yılı tänindä tuzhın. Yä, kiyip qara äli.* (KR 101) "İşte senin doğum günün için hediye, hoşça kal, üzerinde paralansın. Haydi, giy de bir bak."

(193) — *Xäyĭrlĭ yul,* ***isän-haw qaytıp yĭğız!*** (T 134) " Hayırlı yolculuklar, sağlıcakla gidiniz."

(194) *Aqhaqal.* ***İsän haw äylänĭp qayt****, ulım. Üzĭŋä tiŋ dustar ĭzlä.* (HM 164) "Aksakal: 'Sağ salim dön oğlum. Kendine iyi dostlar edin.'"

***İmĭn* kelimesi ile oluşturulanlar**

- *İmĭn yŭrŭ.* "Sağlıcakla kal."

(195) *Bında irkĭnläp hŭyläşĭp bulamı huŋ indĭ? Yaray,* ***imĭn yŭrŭ****, Marat, — tip xuşlaşıp kitkäs, Wĭra İwanŭwna kirĭ bŭrüldŭ.* (ÜY 292) "Burada yavaş konuşmak olur mu artık? ' Tamam sağlıcakla kal Marat' deyip vedalaşınca, Vira İvanovna geri döndü."

***säläm* kelimesi ile oluşturulanlar**

- *Säläm tapşıram* ."Selam söyle.", *Säläm tapşırığız.* "Selam söyleyin.", *Minän dä säläm äyt* "Ben de selam söyle."

(196) *Hawmıhığız, qızzar! hĭzgä muzıkal* ***säläm tapşıram****.* (HT 17) " Merhaba kızlar. Size müzikal bir selam söyleyin."

(197) *Güzäl. Xäyĭrlĭ yul hiŋä, inäy!* ***Minän dä säläm äyt****.* (HT 20) "Güzel: 'Hayırlı yolculuklar sana anne. Benden de selam söyle."

Diğer bazı kelimelerle oluşturulanlar

- *Allağa tapşırzıq.* "Allaha ısmarladık.", *İrtägä kürĭşĭrbĭz.* "Yarın görüşürüz.", *Yaŋınan kürĭşäyĭk älĭ.* "Yeniden görüşelim.", *Xäyĭrlĭ kistär bulhın.* "Hayırlı geceler.", *Tağı la kilĭğĭz.* "Tekrar bekleriz.", *Tağı bĭr kürĭşĭrbĭz älĭ.* "Yine görüşürüz."

(198) ***Allağa tapşırayıq älĭ****. İşğĭŋdĭ bikläp yat, Zŭlxi!* (HT 7) "Allaha ısmarladık. Kapını iyi kapatıp yat Zülhi."

(199) *Xäbirä (mĭndärĭn äzĭrläp).* ***Allağa tapşırzıq*** (HT 49) " Hebire (minderini hazırlayıp) 'Allaha ısmarladık.'"

(200) *— Atayım saqıra. Min kitäyĭm, — tinĭ ul, küzzärĭn balqıtıp. —* ***Tağı bĭr kürĭşĭrbĭz älĭ****.* (AT 221) " 'Babam çağırıyor ben gidiyorum' dedi gözlerini açıp. Yine görüşürüz."

(201) *ĭy, ulayha,* ***yaŋınan kürĭşäyĭk älĭ****.* (HT 9) " 'Tamam öyleyse yeniden görüşelim."

(202) *Hiz bizgä* ***tağı la kilirhiğiz*** *bit äli?* (HT 7) "Bize yine bekleriz"

10.2 Eksiltili Cümle Şeklinde Olan vedalaşma, uğurlama kalıp sözleri

- *Yaray, xäzirgä.* "Şimdilik hoşça kal.", *Xäzirgä* "Şimdilik hoşça kal.", *Kiskä tiklim.* "Akşama kadar hoşça kal.", *Yaray irtägägä tiklim.* "Tamam, yarına kadar hoşça kal.", *İrtägä tiklim.* "Yarına kadar hoşça kal.", *Yaŋınan ŭsraşqanġa tiklim* "Yeniden görüşünceye kadar hoşça kalın.", *Ŭsraşqanġa tiklim.* "Yeniden karşılaşıncaya kadar hoşça kalın.", *Tizzän ŭsraşqanġa saqlı.* "Yeniden görüşmek üzere.", *Kürişkängä tiklim.* "Görüşünceye kadar hoşça kalın.", *Uŋışlı yul.* "Hayırlı yolculuklar.", *Xäyirlİ yul.* "Hayırlı yolculuklar", *Tınıs yŭqŭ.* "Hayırlı geceler."

(203) *Räsim:-Yaray, hinin mŭġjizälİ kŭndärin alda älİ.* ***Xäzirgä****! İlimbi. Haw bulığız, Maksim aġay! Maksim.* (HT 214) "Resim: - Tamam, senin güzel günlerin önünde. Hoşça kal. İlimbi: - Hoşça kalın. Maksim abi."

(204) ***Kürişkängä tiklim****, Xan. Xan (yarhıw). Kürişkängä tiklim?!. Tizirak küzimdän yuġal!..* (HM 169) " 'Görüşünceye kadar hoşça kal Han. (Han sinirlenip). 'Görüşünceye kadar hoşça kal. Çabuk gözümün önünden yok ol."

(205) *Bulat (uylanıp), hinin bıl qararıŋdı xuplayım min, Güzäl. (Kul birip.)* ***Uŋışlı yul****! Aqbikä . Birgäläp barhaqsı, qızım?* (HT 98) "Bulat (düşünüp) Senin bu kararını onaylıyorum ben, Güzel, (Elini verip) Hayırlı yolculuk! Aybike – Birlikte gitsek ya, kızım?"

(206) *Şul altındarzıŋ bir bŭrtŭğünä lä tiymägänhiŋ. Yä, xuş-haw bul,* ***xäyirlİ yul****!* (KB 97) "Şu altınların hiçbirine deymemişsin, Hey hoşça kal, hayırlı yolculuklar."

10.3 Tek Kelime Şeklinde Olan vedalaşma, uğurlama kalıp sözleri

- *Xuş* "Güle, güle, hoşça kal.", *Xuş-Xuş* "Güle, güle, hoşça kal.", *Xäzirgä xuş* "Güle, güle, hoşça kal.", *Xuş, xäzirgä!* "Güle, güle, hoşça kal.",

(207) *—İyİ, haw bulığız! —****Xuş****, qŭşsŭq. Xäyirlİ yul hiŋä!..* (HM 32) " ' Evet hoşçakalın, elveda kuşcuğum. Sana hayırlı yoluluklar."

(208) ***Xuş****, qızım... Atayıŋdı ŭnŭtma.* (İAE 29) "Elveda kızım babanı unutma."

(209) *—Ulayha,* ***xuşığız****. Minän säläm äytiğiz. Üzin bik bŭtŭrmähin. — Samawır quyır inim dä, kümirim bŭtkän saq. Yaray, xuş. Qŭrŭ buldı,*

ġäyĭplämä. ***Xuş, xuş.*** (TAT 249) " 'Öyleyse hoşçakalın. Benden selam söyleyin. Kendisini çok yıpratmasın.' 'Semaver koymuştum, kömürüm bitmiş. Tamam, hoşça kal. Böyle kuru kuru oldu kusura bakma. Hoşça kal."

(210) *Min käŋäşmägä aşığam. Uylahaŋ, kilĭrhĭŋ.* ***Xäẓĭrgä xuş.*** " Ben toplantı için acele ediyorum. Düşünsen gelirsin. Şimdilik hoşça kal."

(211) *— Küp hayraġandarġa qaraġanda, bĭräwhĭnĭŋ mŭŋŭ yaqınıraq...* ***Xuş, xäẓĭrgä!*** (ASA 22) " Çok şarkı söyleyenlere göre birinin sesi daha yeni. Hoşçakalın."

11. Kutlama Kalıp Sözleri

Kutlama kalıp sözleri de diğer kalıp sözler gibi kişiler arası iletişimin önemli parçalarından biridir. Kutlanacak herhangi bir durum ya da tören karşısında kutlamada bulunmamak kişinin içinde bulunduğu toplum tarafından hor görülmesine bile neden olabilir. Evlenen bir arkadaşınızın düğününe gittiğinizde gelinle damadı tebrik etmeden düğünden çıkmazsınız. Çıkmanız durumunda da olumsuz duygularla karşılanır kaba olmakla suçlanırsınız. Sosyal hayat içerisinde kullanılması ya da kullanılmaması son derece önem arz eden kalıp sözleri Başkurt Türkçesinde oldukça çeşitlidir. Yapısal olarak bakıldığında cümle şeklinde olanların yanı sıra diğer kalıp sözlere göre eksiltili cümle şeklinde kullanımlarının daha yaygın olduğu görülür. Tek kelime ve bunun yanısıra ikileme şeklinde kullanılanları da vardır.

11.1 Cümle şeklinde olan kutlama kalıp sözleri

Aşağıda Başkurt Türklerinin törenlerde, düğünlerde, bayramlarda, yeni yılda ve bunlar gibi özel günlerde kullandıkları kutlama kalıp sözlerinden cümle şeklinde olanlardan bir kısmı yer almaktadır.

- *Bĭẓẓĭŋ qŭtlawẕarẓı qabul itĭġĭẓ* "Tebriklerimizi kabul ediniz." *Bähĭttär tĭläyĭm!* "Mutluluklar dilerim!" *, Gümir buyı bäxĭttär tĭläyĭm!* "Ömür boyu mutluluklar dilerim!", *Yaŋı yılığıẓ qŭtlŭ bulhın!* "Yeni yılınız kutlu olsun!" *, Hĭẓẓĭ bayram mĭnän qŭtlayım* "Bayramınızı kutluyorum.", *Bayramığıẓ qŭtlŭ bulhın!* "Bayramınız kutlu olsun!" , *Bayram mĭnän barığıẓẓı la qŭtlayım* "Hepinizin bayramı kutlu olsun!" *Źur bayram mĭnän qŭtlayım.* "Bayramınızı kutluyorum.", *Tıwġan kŭnŭgŭẓ qŭtlŭ bulhın!* "Doğum gününüz kutlu olsun!" , *Yaŋı yıl mĭnän, yaŋı yıldıŋ täwgĭ kŭnŭ mĭnän qŭtlayım* "Yeni yılınız kutlu olsun.", *Bäxĭtlĭ yıldar!* "Mutlu yıllar!", *Qŭtlayım, täbrikläyĭm!* "Tebrik ederim!" *, Täbrik itäm!* "Tebrik ederim!",

Hizzi bayram minän qŭtlayım(qŭtlaybız)! "Bayramınız kutlu olsun!", *Nikax minän qŭtlaybız!* "Nikâhınız kutlu olsun.", *İşänlikkä bulhın* "Sağlığınıza olsun."

(212) *— Ul saq qına uylanıp tŭrzŭ la hüzin dawam itti. —* ***Bayram minän barığızzı la qŭtlayım****!* (T 205) "O zaman düşündü ve sözüne devam etti. 'Hepinizin bayramınızı kutluyorum.'"

(213) *Mansur. Hılıwbikä inäy, hawmı? (Übä.)* ***zur bayram minän qŭtlayım****. Hılıwbikä. Mansur, balam... İsän dä, haw za... Kasaŋ kilip tŭştŭŋ? Nurzarzı kürmänimi?* (İAE 158) "Mansur 'Hılıvbike nine, iyi mi?' (Öper) Bayramınızı kutluyorum. Hılıvbike 'Mansur yavrum… İyi ve sağlıklı… Ne zaman geldin? Nurları görmedin mi?"

(214) *—* ***Yaŋı yıl minän, yaŋı yıldıŋ täwgi kŭnŭ minän qŭtlayım****! — tini.* (M 182) " 'Yeni yılınızı, yeni yılınızın kutlu olsun.' dedi."

(215) *Qaznagŭl (Ryumkalarġa araqı qŭya). Eyzä,* ***işänlikkä bulhın****, Alla bŭyŭrha.* (DHK 198) " Kaznagül (Kadehlere rakı koyar). Haydi sağlığınıza olsun, inşallah."

11.2 Eksiltili cümle şeklinde olan kutlama kalıp sözleri

Daha önce de belirttiğimiz gibi Başkurt Türkçesinde eksiltili cümle şeklinde kullanılan kalıp sözlerin en yaygını kutlama kalıp sözleridir. Bu durum muhtemelen insanlar arası ilişkilerde en fazla kullanılan kalıp söz türlerinden biri olmalarından ve dolayısıyla sık kullanımdan kaynaklanan bir tasarrufa gidilmesinden ileri gelmektedir. Başkurt Türkçesinde eksiltili cümle şeklinde kullanılan kutlama kalıp sözlerini aşağıdaki gibi *minän* ve *ŭsŭn* edatlarıyla kullanılanlar olarak iki ayrı grupta incelemek mümkündür.

***minän* edatıyla kurulanlar**

- *Bayram minän* "Bayramınız kutlu olsun", *Uŋıştarığız minän* "Başarınızı tebrik ederim.", *Yaŋı yıl minän* "Yeni yılınız kutlu olsun.", *Yaŋı yıl minän barığızzı la* "Hepinizin yeni yılı kutlu olsun.", *Tıwġan kŭnŭgŭz minän!* "Doğum gününüz kutlu olsun!", *Ŭy tuyığız minän!* "Güle güle oturun!", *Balaġız tıwıw minän!* "Evladınız hayırlı olsun, gözünüz aydın", *Yiŋiw kŭnŭ minän!* "Galibiyet gününüz kutlu olsun."

Görüldüğü üzere *minän* edatıyla kurulan kutlama kalıp sözleri daha önceki cümle şeklinde olan ve özellikle özel gün ve bayramlar için kullanılan kutlama kalıp sözlerinden eksiltidir. Mesela *Bayram minän qŭtlayım.* kalıp sözü eksilmek suretiyle *Bayram minän* şeklinde kullanım alanı kazanmıştır.

(216) ***Qŭtlayım hinĭ****, bäġĭrĭm, qŭtlayım, Käfiä yänĭm,* ***bayram mĭnän****!* (M 198) "Seni kutluyorum, dostum Kefiye canım bayramını kutluyorum.

(217) *—**Bayram mĭnän**, Tayfur Yänbäkowiç, — tip ġazĭta-jurnaldarzan bültäyĭp sıqqan sumkahınan bĭr tŭrgäk aldı.* (Y 306) " 'Tayfur Yenbekoviç bayramını kutluyorum.' deyip gazete ve dergilerden fırlayıp çıkan çantasından bir paket aldı."

(218) *Kış babay. Hawmıhığız!* ***Yaŋı yıl mĭnän barığızzı la****!* (AT 285) "Kış baba, Merhaba! Hepinizin yeni yılınızı kutlarım."

(219) *Bĭrzän-bĭr tĭläk şul.* ***Yaŋı yıl mĭnän****, Ekräm iptäş!* (BA 290) "Bir dileğim şu. Yeni yılınızı kutlarım Ekrem arkadaş."

(220) *İslamġul . İs äyzä! Munsanan huŋ şäp bula ul. Yä,* ***isän-haw qaytıwıŋ mĭnän****! (İsälär.)* (HT 16) İslamgul: 'İç haydi! Munsadan sonra çok iyi olur. Hey, sağ salim dönüşüne! (İçerler.)

***ŭsŭn* edatıyla kurulanlar**

- *Hawlıq ŭsŭn!* "Sıhhatinize!", *Hĭzzĭŋ hawlığığız ŭsŭn!* "Sizin sıhhatinize!" , *Hĭzzĭŋ bäxĭtĭgĭz ŭsŭn!* "Sizin bahtınıza, şansınıza!", *Bĭzzĭŋ duslıq ŭsŭn!* "Bizim dostluğumuza!", *Tınıslıq häm duslıq ŭsŭn!* "Dünya dostluğu ve selametine!", *Duslıq häm xäzmättäşlĭk ŭsŭn!* "Dostluk ve hizmetlere!" *Hĭzzĭŋ balalarığızıŋ hawlığı ŭsŭn!* "Sizin çocuklarınızın sağlığı için!"

ŭsŭn edatıyla kullanılan kutlama kalıp sözleri ise daha çok herhangi bir olay ya da durum için bir kutlama esnasında kadeh kaldırma esnasında kullanılan türden kalıp sözlerdir.

(221) *Bĭzzĭŋ ġümĭrlĭk qaqşamas* ***duslıq ŭsŭn****!* (M 447) " Bizim ömür boyu sarsılmayacak dostluğumuza!"

11.3 Tek kelime şeklinde olan kutlama kalıp sözleri

- *İsänlĭkkä* "Sağlığınıza", *İsänlĭkkä-hawlıqqa* "Sağlığa"

Tek kelimelelik kutlama kalıp sözleri de yine herhangi bir kutlama esnasında kadeh kaldırırken kullanılan türden kalıp sözlerdir. *İsänlĭkkä* şeklindeki kalıp sözle birlikte *İsänlĭkkä-hawlıqqa* ikilemesi ile oluşan kalıp sözü de bu başlık altında almak uygundur.

(222) *Äyẓä,* ***iṣänlĭkkä****! —Min ĭsmäyĭm, — tinĭ Marat. — Yaramay.*(ÜY 326) " Haydi sağlığınıza! ' Ben içmiyorum' dedi Marat. 'İyi gelmiyor.'

(223) *—Yägĭẓ, yä,* ***iṣänlĭkkä,*** *— tip ĭsĭp tä quyẓı.* (KR 123) " Yeyin, yeyin, sağlığınıza deyip içti."

(224) *Äyẓä,* ***iṣänlĭkkä-hawlıqqa*** *ŭşŭ darıwẓı yŭtŭp alayıq, yanġan yŭräkkä dawa bula ul.* (HT 169) "Haydi, sağlığınıza şu ilacı yutalım, yanan yüreğe ilaç olur."

(225) *—Ul, miskänĭŋ kranın asıp, tuṣtaqtarġa bal qŭyẓŭ. — Kittĭkmĭ?* ***İṣänlĭkkä-hawlıqqa****!* (TAT 303) " O fıçının musluğunu açıp, taslara bal koydu. ' Gitti mi? Sağlığınıza!"

(226) *Aldındaġı stakanın qulına aldı. — Yä, tuġandar,* ***iṣänlĭkkä-hawlıqqa****! — Başlap üẓĭ ĭstĭ.* (TAT 391) " Önündeki bardağını eline aldı. 'Ey kardeşler sağlığınıza!' diye başlayarak kendisi içti."

12. İyi Dilek Kalıp Sözleri (Alkışlar/Dualar)

İyi dilek, alkış, hayır dua, hepsi de kişinin karşısındaki veya kendisi için iyi dileklerde bulunmasını ancak bunu yaparken de Allah'dan yardım dilemesini ifade eder. Diğer bütün kalıp sözlerde olduğu gibi iyi dilek kalıp sözlerini de kişi gerektiği durumda hafızasında hazır olarak bulur. Bu kalıp sözler çok eski yıllarda atalarımız arasındaki ilişkiler tarafından şekillenerek zaman içerisinde dili kullanan toplum tarafından benimsenip kullanılmış ardından da nesilden nesile aktarılmış yapılardır (Akalın 1990: 28). İyi dilek ve kötü dilek sözleri üzerine yapılmış bazı çalışmalarda bunların Türkçedeki sınırları, anlam ayrıntıları, kullanım alanları ve yapıları üzerinde durulmuştur (Kaya 1997, Akalın 1990, Özman 2000, Sibgatullina 2004, Erol 2007). Başkurt Türkçesinde de iyi dilek ve kötü dilek sözleri sayıca oldukça fazla ve çeşitlidir. Bu açıdan iyi dilek ve kötü dilek sözlerine birer kalıp söz olmalarından hareketle bu çalışmada yer verilmiş olmakla birlikte elimizdeki malzemenin oldukça kapsamlı olması nedeniyle bu iki grup kalıp sözün incelenmesini başka bir çalışmaya bırakmış bulunmaktayız. İyi dilek kalıp sözleri Başkurt Türkçesinde genellikle cümle şeklinde kullanılmaktadır.

12.1 Cümle şeklinde olan iyi dilek kalıp sözleri

Başkurt Türkçesinde sayısı oldukça fazla olan iyi dilek kalıp sözlerinin genellikle iki farklı alanda kullanıma çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki kişinin

karşısındaki için iyi dilekte bulunmasıdır. Diğeri ise Allah'tan iyilikler, güzellikler vb. dileme şeklindedir.

Başkurt Türkçesinde karşıdakine iyi dilekte bulunma kalıp sözlerinden bazıları şunlardır:

- *İsän bulhın.* "Sağlıklı olsun.", *İsän-haw bulhın.* "Sağlıklı olsun.", *İsän-haw bulhın.* "Sağlıklı olsun.", *Awızıŋdan yıl alhın.* "Ağzından yel alsın.", *İsän-haw bul, yılı tänındä tuzhın.* "Sağlıklı ol, üzerinde paralansın.", *İsän-haw xızmät ithın.* "Sağlıcakla hizmet etsin.", *Uŋıştar tıläyım.* "Başarılar dilerim.", *Bäxıttär tıläyım.* "Mutluluklar dilerim.", *Gümır buyı bäxıttär tıläyım.* "Ömür boyu mutluluklar dilerim.", *Mäŋgı xätırzä qalırlıq bulhın.* "Sonsuz olsun.", *Bäxıtlı, ŭzŭn gümırlı bul.* "Şanslı ve uzun ömürlü ol.", *Xäyırlıgä bulhın!* "Hayırlı olsun.", *Xäyırlı säfär bulhın, tiz gına utın mınän sanabız tulhın!* "Hayırlı bir sefer olsun, çabucak kızağımız odun dolsun.", *Hızgä uŋıştar tıläyım*!"Size başarılar diliyorum!", *Häybät yal itgız!* "İyi tatiller!", *Hawlıq tıläyım!* "Muvaffakiyetler dilerim!", *Bäxıtlı bulığız!* "Şansınız bol olsun.", *Küŋıllı yal itgız!* "İyi tatiller.", *Kıymıŋ kŭtlŭ bulhın, yılı tänıŋdä tuzhın! – hiŋä lä bulhın!* "Kıyafetlerin hayırlı olsun, üstünde parçalansın! – sana da olsun!", *Küldägiŋ tuzhın, buyıŋ uzhın!* "Gömleğin eskisin, boyun uzasın!", *Qŭtlŭ bulhın, isän kıyıp, haw tuzzır!* "Kutlu olsun, sağlık esenlik içinde giy."

Allah'tan iyi dilekler dileme kalıp sözlerinden bazıları şunlardır:

- *Allanıŋ amin tigän sağına tura kilhın* "Allah'ın iyiliğini versin.", *Alla birhä...* "İnşallah.", *Alla yarzam birhın* "Allah yardım etsin.", *Xŭzay bınan arı başqa qayğıhın birmähın...* "Allah bundan sonra başka acı göstermesin.", *Xŭzay yaŋıhın kürhätmähın* "Allah bir daha göstermesin.", *Xŭzay uŋ qılhın indı* "Allah başarı nasip etsin.", *İsän-haw yŭrŭp qaytırğa yazhın.* "(Allah) sağ selamet dönmeyi nasip etsin." *Alla haqlahın* "Allah korusun." , *Alla haqlahın indı* "Allah korusun." , *Xŭzayım haqlahın* "Allah korusun." , *Xŭzay imınlık birhın* "Allah iyilik versin.", *Xŭzay yarzam birhın* "Allah yardım etsin.", *Xŭzay, tigız bäxıt, tigız gümır birhın üzıgızgä...* "Allah, güzel baht, güzel bir ömür versin size.", *İşkä urınlaşırğa yazhın* "(Allah bir an evvel) iş nasip etsin"

12.1.1 Eksiltili cümle şeklinde olan iyi dilek kalıp sözleri

Eksiltili cümle şeklinde olan iyi dilek kalıp söleri de yine karşısındakine iyi dilekler dileme ve Alla'tan iyi dilekler dileme şeklinde ayrılabilir.

Karşıdakine iyi dilekte bulunma şeklinde olanlardan bazıları şunlardır:

- *Tınıs yŭqŭ! "İyi geceler!", Xäyĭrlĭ yul! "İyi yolculuklar!", Uŋıştarığız mĭnän! "Başarılar!", Bähĭtlĭ yıldar "Mutlu yıllar"*

Allah'tan iyi dilekler dileme şeklinde olanlardan bazıları şunlardır:

- *Alla bŭyŭrha* "İnşallah", *Allaġa şŭkŭr* "Allah'a şükür.", *Täŋrigä şŭkŭr* "Allah'a şükür.", *Birhĭn xŭzay* "Allah nasip etsin."

12.2 Tek kelime şeklinde olan iyi dilek kalıp sözleri

- Tek kelime şeklindeki iyi dilek kalıp sözlerine verilecek en güzel örneklerden biri *İnşalla* "İnşallah", *İnşallah* "İnşallah" tır. Görüldüğü üzere Başkurt Türkçesinde çoğunlukla *h* düşmüş olarak kullanılırken kimi zaman da Türkiye Türkçesindeki gibi kullanılmaktadır.

(227) *—Ha-ay, Yulay!* ***Qŭtlŭ bulhın*** *Salawatıŋ!* (K, 357) "— Ha-ay, Yulay! Salavat'ın kutlu olsun!"

(228) *Uy,* ***alla haqlahın****! Nimä hŭyläyĭm, biġäläş!* (Uİ, 110) Oy, Allah korusun! Ne söyleyeyim, kalın kafalı!"

(229) *Unıhınan* ***Täŋrĭ haqlahın****!* (BR 228) "Ondan Allah korusun!"

(230) *Xäzĭr ĭndĭ adrĭsımdı bĭlĭrhĭn,* ***inşalla****, hinen de yawap alırmın, tigen ŭmŭtte qalam. (M 40)* "Şimdi artık adresimi biliyorsun, inşallah senden de cevap alırım diye ümütle bekliyorum."

13. Kötü Dilek Kalıp Sözleri (Kargışlar/Beddualar)

Kişi karşısındaki kişi ya da kişilere kızdığında, çaresiz kaldığında ya da kendisi ya da çevresi bir kötülükle karşılaştığında içinde bulunduğu olumsuz düşünceleri kötü dilek kalıp sözleri ile dile getirir. Kimi zaman bu duygularla Allah'tan karşısındakini helak etmesini ister. Yukarıda iyi dilek kalıp sözlerinde de bahsedildiği üzere Başkurt Türkçesindeki iyi dilek ve kötü dilek kalıp sözlerinin kapsamının genişliği nedeniyle kötü dilek kalıp sözlerine de burada sınırlı sayıda örnekle değineceğilmiştir.

13.1Cümle şeklinde olan kötü dilek kalıp sözleri

Başkurt Türkçesinde cümle şeklinde kullanılan kötü dilek kalıp sözlerden bazıları şu şekildedir:

- *Qähär huqqır!* "Lanet olsun.", *Yĭr kinängĭr!* "Toprak altına gir.", *Yĭr bulġır* "Toprak altına gir.", *Ayıw (bürĭ) yıqqır (aşaġır)!* "Ayı (kurt) yiyesice.", *Yĭr yŭtqŭr!* "Toprak altına giresice.", *Yäşĭn atqır!* "Şimşekler çaksın.", *Qulıŋ hulığır!* "Elin

solsun.”, *Muyınıŋ sıqqır!* “Boynun çıksın.”, *Hĭŋĭrĭŋ tartışqır!* “Damarın çekilsin.”, *Tĭlĭŋä tilsä sıqqır!* “Diline sıraca çıksın.”, *Tĭlĭŋ qŭrŭġur!* “Dilin kurusun.”, *Başı şunda dŭmŭkkŭr!* “Başı şurada vurulasıca.”, *Läġnät tŭşkŭrŭ* “Lanet olası.”, *Qähärĭ tŭşkŭrŭ* “Allah belanızı versin.”, *Qähär huqqırı* “Lanet olsun.”, *Şaytan alġırı* “Kahrolası.”, *Saq mĭnän suqtay bulığız! “* Zamanla üzüm gibi olunuz.”, *Qarġışıŋ-qara başıŋa!* “Bedduan kendi başına gelsin.”, *Tartay tĭlĭnän tabır, hin dä tĭlĭndän tap!* “Çeken dilinden bulur, sen de dilinden bul.”, *İr räxätĭ kürmä!* “Koca rahatı görme.”, *İgĭlĭk kürmägĭz* “İyilik görmeyin.”, *Ayaq-qulığız qŭrŭhŭn.* “Eliniz ayağınız kurusun.” , *Yılı awızından sığıp, yılı quyınıŋa kĭrhĭn!* “Sıcak ağzından çıkıp, sıcak koynuna girsin.”, *Awızıŋdan yĭl alhın!* “Ağzından yel alsın.”, *Kŭl kĭwĭk tuzanġa tŭşhŭn!* “Kül gibi toza düşsün.”, *Küzĭġĭz sıqhın* “Gözünüz çıksın.”, *Muyınığız hınhın* “Boynunuz kırılsın.”, *Näsĭldärĭ qŭrŭhŭn!* “Nesilleri kurusun.”, *Bĭrĭhĭlä imĭn qalmahın!* “Hiç biri sağlam kalmasın.”, *Şaytan tŭkŭrhŭn* “Şeytan tükürsün.” , *Qarġaġan awızına qarġa ŭyalahın!* “Karga gibi ağzına kargalar yuva yapsın.” , *Qŭrŭġŭrzar!* “Yok olasıcalar.”, *Allanıŋ qähärĭ tŭşkärzärĭ* “Allah belalarını versin.”

(231) *İştär sığıp tŭra,* ***qähär huqqır.*** (DHK 183) “İş çıkıp duruyor, kahretsin.”

(232) *A-a-taq!* ***Üz başıŋa bulġırı****! Qız başıŋ mĭnän niŋä şulay ŭlŭp ultırahıŋ?* (KB 91) “ Allah! Boyun devrilsin! Kız başına niye böyle bağırıyorsun.”

(233) *Aşaġanıŋ* ***xaramġa sıqqır****, yuġal küzĭmdän.* (KB 91) “Yediklerin haram olsun. Gözümün önünden yok ol.”

(234) ***Tĭl ŭsŭŋa tŭyŭr sıqqırı****... Hin uġa...*

(235) *aq tihäŋ, ul qara, ti.* (İAE 107) “ Dilinin ucunda yara çıksın. Sen ona beyaz desen ol kara der.”

(236) *Fu, qähär, Mäskäy qarsıq,* ***qŭrŭġŭr****, yaqın-tirälä tĭmĭskĭnĭp yŭrŭy, axırı... Atayıŋ ülgän, tigän.* (148) “Öff, lanet Meskey kadın, geber, yakın zamanda ümütleniyorken sonra, babası ölmüş.”

(237) *— Ax, qanhız,* ***ayağı qŭrŭġŭrŭ****!* (M 50) “Ah, kansız ayağı çekilesice.”

(238) *Yŭmġaqhız qaytıp kĭrmä ŭygä,* ***läġnät tŭşkŭrŭ****.* (KB 92) “ Eve yumaksız geri dönme, lanet olası.”

(239) *— Kürzĭm! Kürzĭm,* ***şaytan alġırı****! İşĭttĭm dä!* (AT 233) “Gördüm, gördüm, kahrolası! Duydum da!”

(240) — *Xalqın xäyĭrsĭ xälĭnä yĭtkĭrgän ilgä* ***şaytan tŭkŭrhŭn!*** (T 165) "Halkın yoksul haline müsaade eden ülkenin (yüzüne) şeytan tükürsün."

(241) ***Allanıŋ qähärĭ tŭşkärzärĭ,*** *yĭş tŭyŭp kilĭp tä yĭtĭlär.* (K 82) "Allah belasını veresiceler, kokusunu alıp koştular."

(242) *Qıraġay tawıştar yaŋġıray: «Tŭt, yĭbärmä!», «Şul käräk ularġa!», «****Näsĭldärĭ qŭrŭhŭn****!», «Bĭrĭnĭ lä imĭn qalmahın!»* (KB 1) " İlkel sesler yankılanıyor 'Tur, gönderme!', 'Ona bu gerekli.', ' Nesilleri kurusun!', 'Birisi de sağlam kalmasın!'"

Sonuç

Başkurt Türkçesi, bir toplumda kişiler arası iletişimin başlamasını, devamını ve olumlu yönde gelişmesini sağlayan kalıp sözler açısından oldukça zengin bir görünüm arz eder. Kalıp sözler bir toplumun kültürel, dinî ve millî mirası ile ilgili ipuçları verebilecek ifade şekilleridir. Yüzyıllar öncesinden kalıplaşarak günümüze taşındıkları için kimi zaman dilbilgisel kimi zaman sosyal ve kültürel açıdan arkaik özellikler gösterebilirler. Mesela Eski Türkçede emir kipi işaretleyicisi olarak kullanıldığı hâlde bugün Başkurt Türkçesinde sadece alkış (iyi dilek) ve kargış (kötü dilek) sözlerinde yaşayan {-GXrX} biçimbirimi buna örnek teşkil eder. Başkurt Türkçesindeki kalıp sözler arasında çeşitlilik açısından bir sıralama yapılacak olursa ilk sırada vedalaşma, uğurlama kalıp sözleri ile hatır sorma kalıp sözleri gelir. Elbette alkış (iyi dilek) ve kargış (kötü dilek) kalıp sözleri açısından da bütün Türk toplulukları gibi Başkurt Türkleri de büyük bir zenginliğe sahiptir.

Başkurt Türkçesindeki kalıp sözlere bakıldığında dikkati çeken unsurlardan biri, İslamî geleneğin de bir etkisi olarak, Arapça ve Farsçadan alıntılanan birçok kelime ile oluşturulmuş olmalarıdır. Çalışmada anlamsal üst sınıflandırmadan sonra yapısal olarak sınıflandırılan kalıp sözler cümle veya eksiltili cümle şeklinde oluşları ile tek kelime hâlinde kullanılışlarına göre bir tasnife tâbi tutulmuşlardır. Buradan hareketle kalıp sözlerden özellikle kutlama kalıp sözlerinde eksiltili yapıların çokluğu dikkat çeker. Başkurt Türkçesinde kullanılan kalıp sözler üzerinde bir sınıflandırma denemesi sayılabilecek bu çalışma, diğer Türk lehçeleri üzerinde bu türden çalışmaların yapılması ve karşılaştırmaya imkân bulunması durumunda şüphesiz daha anlamlı olacaktır. ©

ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLER

ASA : NUGUMANOV, Barıy (1999) *Ak Säksäli Aklan,* Ufa.

AT : İSHAKOVA, Fenize (2003) *Ak Täknälär*, Ufa

BA : VELİ, Ekrem. (2003), *Birinsi Azımdar,* Ufa

BEB : ESENOV Fenil (2002) *Bizin Dä İzzär Bar,* Ufa.

BÜY : KERİM, Mostay (2003), *Bizziŋ Üyzün Yämi,* Ufa.

DHK : AKBAŞ Kebir (2002) *Dramalar Häm Komädiyalar*, Ufa.

HM : YEĞEFEROVA Ayhılıw (2001) *Handugas Munu,* Ufa

HT : SADİKOVA Mükereme (2001), *Havalagı Turna,* Ufa

İAE : ABDULLİN İbarahim (2001), *İbrahim Abdullin Esärzär*, Ufa

K : İBRAHİMOV, Ğeli. (1977). *Kinyä,* Ufa

KA : EMİNEV, Emin (2003), *Kapka,* Ufa

KB : DAYANOVA Teksire (2002), *Kanbaba,* Ufa

KKTY : EHLİULLİN, Ehmet. (2002). *Kĭndĭk Qanı Tamġan Yĭr*, Ufa

KR : URAZGULOV, Relis, SAFİNA, Eklime. vd. (2000). *Kırsıntaş,* Ufa

M : BAYBURİN Gabdulla (2002) *Muŋ*, Ufa

MB :SULTANGEREEV, Reşit, Hammatov Yanıbay, Yamalstdinov, Mevlit. (1992). *Musa Batır*, Ufa

NM : MUSİN, Nuğman. (2003). *Nŭġman Musin- Haylanma Äsärẓär*, Ufa

S : EMİNEV Emin (2001) *Süngül,* Ufa.

SPK : GEYİTBAY, Nail (2003) *Sit Plänäta Qızı* Ufa

T : İGİZYENOVA, Najiye (2002). *Täkdir,* Ufa

TAT : ABDULLİN İbrahim (2002) *Tav Artınan Tav,* Ufa.

TAH : GALİN Salavat (1999) *Til Askısı Halıkta,* Ufa.

U : KAMAL, Rinat. (2004). *Ŭẓŭntal*, Ufa

Uİ : BİİŞEVA, Zeynep. (1990). *Ŭlŭ ŭyĭk Buyında*, Ufa

UYT : SULTANGEREEV, Reşit. (1995). *Ulu Yuldıŋ Tuẓanı*, Ufa

ÜY : HEKİM, Ehier. (2002). *Ŭyŭrmä* , Ufa

Y : KİLMÜHEMETOV Timirgeli (2001) *Yänkisäk,* Ufa.

Yİ : POVARİSOV, Sufiyan (2001). *Yäşlik İrtähi*, Ufa

EDT : BİİŞEVA, Zeynep. (1982). *Zäynäp Biişäva- Äsärẓär Dürt Tomda,* Ufa

KAYNAKLAR

AKALIN, L. Sami (1990), *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar,* Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

AKSAN, Doğan (1998), *Anlambilim,* Ankara.

AKSAN, Doğan (2002), *Anadilimizin Söz Denizinde,* Ankara.

AKSAN, Doğan (2006), *Türkçenin Söz Varlığı*, Ankara.

ARAT, Reşit Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig III İndeks,* İstanbul.

ASLAN-DEMİR, S., (2007), *Türkçede İsteme Kipliği, Semantik-Pragmatik Bir İnceleme,* Ankara.

ATALAY, Besim (1991), *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini,* Ankara.

BİNER, İsmet (1994), *Russko-Başkirsko-Turetskiy Razgovornik,* Moskova.

1. BROWN, Penelope, LEVİNSON, Stephen C. (2004), *Politeness: some universals in language usage*, Cambridge University Press.

BTH=*Başkurt Tilinin Hüzligi*. Moskva:Russkiy Yazık. 1993.

CAFEROĞLU, Ahmet (1993), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü,* İstanbul.

CİHANGİR, Hüseyin (2010), *Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde İlişki Sözleri,* G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish,* Oxford.

CORRİGAN Roberta, MORAVCSİK Edith A., OUALİ Hamid (2009), *Formulaic Language*, John Benjamins Publishing Company.

DİLEK, Figen Güner (2007), "Altay Türkçesinde Sözeylemler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, Konya.

DMİTRİYEV, Nikolay Konstantinoviç (1950), *Başkurt Tilinin Grammatikahı,* Ufa.

DOĞAN, Gürkan, (1990), "Bir Edimbilim Kuramı Olarak Bağıntı", *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara.

DOĞANÇAY- AKTUNA Seran, Sibel Kamışlı (1997) *"Sözeylemler Bağlamında Türkçede Kibarlık İmleri",* Dilbilim Araştırmaları, Ankara, s. 133- 141.

EROL, Çiğdem (2007*). Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme*, , İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ERSOY, Habibe Yazıcı (2011), "Başkurt Türkçesinde *-sX ve –hAnA* Kiplik İşaretleyicileri", *Dil Araştırmaları,* S.8, s.51-76.

GÖKÇORA, Deniz (1998), "Türkçe Özbekçe ve İngiliz Dillerinde Özür Dileme ve Teşekkürlerin Karşılaştırmalı İncelemesi", *XII Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (Hzl. Yeşim Aksan- Mustafa Aksan), Mersin.

GÖKDAYI, Hürriyet (2004), "Türkçede Kalıp Sözler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri III 20-26 Eylül,* Ankara, TDK Yay., s. 3383-3396.

GÖKDAYI, Hürriyet (2008), "Türkçede Kalıp Sözler", *Bilig,* S. 44, Ankara.

GRİCE, Herbert Paul (1975), *Logic and Conversation, Speech Acts,* (ed. Peter Cole and Jerry L. Morgan), New York: Academic Pres.

GÜNAY, Doğan (2004), *Dil ve İletişim,* İstanbul, Multilingual.

İBRAHİMOV, Gaynislam (1996), *Türkçe-Başkurtça Konuşma Kılavuzu,* Ankara.

İBRAHİMOV, Ğ.D., G.D. ZEYNULLİNA (2002), *Başkurtça Türkçe Konuşma Kılavuzu,* Ufa.

İŞBULATOV, İ. (1972), *Hezirgi Başkurt Tili,* Ufa.

KAYA, Doğan (1997), "Dualar ve Beddualar", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 4, s. 99-121, Sivas.

KILIÇ, Veysel (2002) *Dilin İşlevleri ve İletişim*, İstanbul.

KIRAN, Zeynel, Ayşe Eziler Kıran (2002), *Dilbilimine Giriş,* Ankara.

KİYEKBAYEV, G.F., SEYİTBATTALOV G. G.(1997), *Başkurt Tili*, Ufa.

LECCH, Geoffrey (1974), *Semantics,* Harmondsworth.

LECCH, Geoffrey (1983), *Principles of Pragmatics,* London.

LYONS, John **(**1977), *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press, Volume II,

ÖZDEMİR, Emin (2000), *Erdemin Başı Dil,* Ankara.

ÖZEZEN, Muna Yüceol (2006), "Türkiye Türkçesi Yazın Dilinde Teşekkür Kalıpları", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* C. 3, Sayı 3 (Eylül).

ÖZMEN, Mehmet (2000), "Alkış ve Kargışlarda Cümle ve Anlatım Özellikleri"*, Türk Dili*, S: 585, Ankara.

PALMER, F.R. (2001), *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*, (Çev. Ramazan Ertürk), Ankara.

POPPE, Nicholas. (1964), *Bashkir Manual*, *(Descriptive Grammar and Texts with A Bashkir- English Glossary)*, Indiana University, Bloomington.

SADOCK, Jerrold (2004) "Speech Acts", *The Handbook of Pragmatics,* (Ed. Laurence R. Horn,Gregory L. Ward), Oxford.

SEARLE, John R. (2000), *Söz Edimleri* (Çev. R. Levent Aysever), Ankara.

SEARLE, John R. (2005), *Bilinç ve Dil,* (Çev. Muhittin Macit, Cüneyt Özpilavcı), İstanbul, Litera Yay.

SEARLE, John R. (2006), *Zihin Dil ve Toplum Gerçek Dünyada Felsefe,* (Çev. Alaattin Tural), İstanbul, Litera Yay.

SEARLE, John.R (1969), *Speech Acts,* Cambridge University Press.

SİBGATULLİNA, Elfine (2004), "Kazan Tatar ve Türkiye Türkçesinde Alkışlar ve Kargışlar", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri III 20-26 Eylül,* Ankara, TDK Yay.

TOKLU, Osman (2003), *Dilbilime Giriş,* Ankara, Akçağ Yay.

URAKSİN, Z.G. (2002), *Rusça-Başkurtça Sözlük,* Ufa.

USMANOVA, Nazira Galeyevna (2003), *Başkirsko-Russkiy i Russko- Başkirskiy Slovar,* Ufa.

VARDAR, Berke (2003), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul.

WARDHAUGH, Ronald (2010), *An Introduction to Sociolinguistics*, Wiley Blackwell

WRAY, Alison (2002), *Formulaic Language and Lexicon,* Cambridge University Press.

WRAY, Alison (2008), *Formulaic language : pushing the boundaries*, New York : Oxford University Press, 2008.

YAYLAGÜL, Özen (2005), "Eski Türkçede Nezaket İfadeleri", *Millî Folklor,* Yıl 17, S. 68, Ankara.

YULDAŞEV, A. A. (1981), *Grammatika sovremennogo başkirskogo literaturnogo yazıka,* İzdatelstvo "Nauka", Moskova.

YÜCEL, Erdinç (2009), *Günlük İletişimde Dil –Davranış İlişkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 21, Konya.

ZEYNULLİN, M. V. (2002), *Hezirgi Başkurt Ezebi Tili- Morfologiya*, Ufa.